Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 212 (12001) | 1982 чылдың сентябрь 11, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Л. И. Брежневтиң Х. Перес де Куэльярны хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Совет Эвилелинге албанныг аян-чорууну кылып чедип келген Каттышкан Нациялар Организациязының Чиигине секретары Х. Перес де Куэльярны сентябрь 9-та Кремльге хүлээп алган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко беседага киришкен.

ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг кол-кол инициативаларының дугайында Л. И. Брежнев чугаалаан болгаш амгы үениң эң чугула үндезин айтырыгларын шиитпирлээринче — ядролуг дайынны болдурбазынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче болгаш чепсегленниишкиннерни дүжүреринче ол инициативалар бүрүн угланганын болгаш КНО-нуң Уставының тайбыңга ынак сорулгаларынга база принциптеринге дүүшкениң демдеглээн.

Ядролуг дайынны белеткээринче, шериг күчүзүнүң талазы-биле артык күштүг болурун чедип алырынче, делегей херектеринге күштүг шуут ажыглаарынче угланган чамдык күрүнелерниң политиказын Совет Эвилелиниң принципиалдыг ёзу-биле бурууушаап турарын Л. И. Брежнев онзалап айыткан. Ол политика делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң күштелгениниң болгаш дайын айыылының улгатканының кол чылдагааны болуп турар.

Совет Эвилелиниң даштыкы политиказын Х. Перес де Куэльяр бодунуң талазындан бедии-биле үнелээн болгаш ол политика тайбынны база улустар аразынга билчир чорукту быжыглаарынче чайгылыш чок угланган деп онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң бодунга алган хүлээлгезиниң кайгамчык улуг ужур-дузазын КНО-нуң Чиигине секретары демдеглээн болгаш ол хүлээлге тайбың херээнге ССРЭ-ниң шынчызының тодаргай херечизи, ядролуг кыжанылышкынны кошкадырынга практиктиг хемчег болуп турар-дыр деп айыткан. Бүгү делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналы чепсегленниишкиннерни дүжүреринче шиитпирлиг угланган деп, ол чугаалаан.

КНО-нуң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкынынга — делегей тайбыңын болгаш айыыл чок чорукту деткиирийге КНО-нуң күжениишкиннериниң идепкейжидериниң эң-не эргежок чугулазын беседаның үезинде онзалап демдеглээн. Боо-чепсектерни эндере бүдүрерин соксадырының, чепсегленниишкиннерни дүжүреринин боттуг хемчеглеринче шилчириниң эргежок чугулазы кижи төрелгетенниң мурнунга амгызы ышкаш, кажан-даа ынчаар шыгжызы-биле тургустунмаан турган. Бо угланыышкынга практиктиг түңнелдерни чедип алырынга КНО улам идепкейлиг идиг бээр сорулгалыг.

Делегейниң чамдык районнарында, оон иштинде Ыраккы Чөөн чүкте чидиг чөрүлдээлиг байдалдарның бары-биле холбаштыр сагыш човаашкыны илергейлеттинген. Палестинаны хостаар организацияны киириштирбишаан, сонуургалдыг бүгү талаларның коллективтиг күжениишкиннериниң аргазы-биле Чоокку Чөөн чүктүң айтырыын бүгү талалыг болгаш чөптүг-биле шиитпирлээрин чедип алырының эргежок чугулазын Л. И. Брежнев ана холбаштыр онзалап демдеглээн. Ливанга, Палестинаны хостаар организацияга, Сирияга хамаарыштыр Израильдиң кем-буруулуг агрессиязын кол буруузунда бүгү делегей буруушаапкан. Израиль агрессорларының болгаш эжелекчилериниң шериглериниң массалыг-биле хылыкчы өлүрүкчүлериниң болгаш үрегдекчилериниң шериглерин КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң шиитпирин күүседип, Ливандан доп-дораан үндүрери делегейниң хөй-ниитизи негеп турар деп, ол демдеглээн.

Колониализмниң болгаш неоколониализмниң бүгү артышкыннарын болгаш ылгалдаашкыннарын узуткаар дээш, делегейниң экономиктиг харылзааларын чөптүг болгаш деңнел эргелиг болур чорукка үндезилээш, эде тургузары дээш улустарның демиселинге идиг бээр талазы-биле КНО-нуң ролю база демдеглеттинген.

КНО-нуң Уставының чүүлдеринге дүүштүр делегейниң айыыл чок чоруун хандыралырынче болгаш күрүнелер аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдеринче угланган Каттышкан Нациялар Организациязының күжениишкиннеринге Совет Эвилелиниң деткимчезиниң чайгылыш чогун Л. И. Брежнев бадыткаан.

Эвилең болгаш найыралдыг байдалга болуп эрткен беседага СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, КНО-нуң чанында ССРЭ-ниң доктаамал төлээлекчизи О. А. Трояновский болгаш КНО-нуң Чиигине секретарының оралакчылары Б. Уркварт, В. А. Устинов, Д. Кордовес олар база киришкен.

(СЭТА).

ССРЭ-60

ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУР ДЭЭШ СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫ УЛАМ КАЛБАРТЫЫЛ

КВАРТАЛ ТӨНЧҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

Көдээ ажыл-агый

Чылдың үшкү кварталының төнчүзүнге чедир санныг хонуктар арткан. Ынчангаш көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының тос айлар планын күүседиринге үе бачым апарган. Ажыл-агыйлар удуртукчулары, тускай эртемниглер болгаш черле мал ажылының бүгү ажылдакчылары салдынган сорулганы бо хүннерде ыяап-ла күүседир дээш дээштиг хемчеглерни дарый алыр, социалистиг чарышты улам калбартыр херек.

Сентябрь 1-ниң медээзин ёзугаар алырга, күрүнеге эът садарының планын республика 51,3 хуу күүсеткен болгаш планга чедир ам-даа 96465 центнер эътти дужаары арткан. Эът садарының талазы-биле мурнуку одуругда планын 76 хуу күүсеткен Кызыл, 64 хуу күүсеткен Эрзин районнар чоруп турар. А эң сөөлгү черде — күрүнеге 46 центнер эът саткан Мөңгүн-Тайга район. Оон планы 0,7 хуу күүсеттинген. Өвүр 34,9 хуу, Бай-Тайга 40,3 хуу күүседип, бо ажылга хожудап турар. Ниитизи-биле алды районнуң дужааган эъди эрткен чылдың бо үезиндээзинден эвээш болган.

Ажыл-агыйлардан күрүнеге эът садар планын «Сукпак», «Май 1» совхозтар болгаш куш фабриказы күүсеткен. Тос айлар планын күүседир чоокшулаан, тодаргайлаарга, сезен хуудан ажыр күүседип алган ажыл-агыйларның саны чүгле дөрт. 37 совхоз планының чартыын безин күүседип албаан. «О. Шынаа» совхоз планын 32 хуу, «Тоора-Хем» 34 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштың «кудурууңда» чоруп турар. А «Малчын» совхоз ук планын дөңгүп-ле 1,2 хуу чедирген, «Мөген-Бүрен» садар ужурлуг 3200 центнер эъдиниң чаңгыс килограммын-даа дужаавааан.

Күрүнеге сүт садарының планын күүседиринде бичии чедишкин бар: эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, 1943 центнер сүт хөй саттынган болгаш тос айлар планы 92 хуу күүсеттинген. Ынчалзажок ам-даа 16708 центнер сүт садары азы хүннүң-не ортумаа-биле 557 центнер сүттү күрүнеге дужаары негеттинип турар.

Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Кызыл районнар планнарын күүсеткилеп алгылаан. Элээн каш район сентябрьның бирги чартыында планнарын күүседиптер. Эң сөөлгү черде — планын 81,7 хуу күүсеткен Эрзин район. Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем, Бии-Хем, Эрзин районнар эрткен чылдың деңнелинге чедир ажылдап шыдаваан.

19 совхоз тос айларда күрүнеге сүт садар планын күүседип алган. Элээн хөй ажыл-агыйлар ук планны күүседириниң кырында келген. Планын 43 хуу күүсеткен «Шивилиг» биле ону дөңгүп-ле 7 хуу чедирген «Мөген-Бүренни» санаваска, планының ден кезиин күүсетпээн ажыл-агый чок.

Хөй продуктуну — күрүнеге

Он бирги беш чылдың бирги чылында күрүнеге дүк садарының талазы-биле план 100,5 хуу күүсеттинген! Бо улуг үүлеге пландан ажыр 273 центнер дүк саткан Барыын-Хемчик район эң-не кескү үлүгнү киирген. Ол районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, тускай эртемниглери, хөй ажылының бүгү ажылдакчылары Төрээн чуртка эки шынарлыг хөй дүктү бээр талазы-биле социалистиг чарышка идепкейлиг кирипкен.

Күрүнеге дүк садар планын чүгле Таңды (77,2 хуу), Бии-Хем (93,3 хуу), Каа-Хем (99,1 хуу) районнар күүсетпээн. Ынчалза-даа олар планны күүседир талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Күрүнеге саткан дүк эрткен чылдың деңнелинден 316 центнер хөй. Ынчаарга планын күүсетпээн үш район дүгүн дужааптар болза, анаа ам-даа 1354 центнер дүк немежир ужурлуг.

Күрүнеге дүк садар планын он тос ажыл-агый күүсетпээн. Ылангыя Таңды районда план күүсеткен чаңгыс-даа ажыл-агый чок, хойну дүрген кыргыырыйның талазы-биле республика конкурузун организастап эрттирип турар болгаш продуктулуг хойлар өстүрүп турар Дуржулга станциязы безин чүгле 80,5 хуу чедирген. Каа-Хемниң сес совхозунуң ужу, Бии-Хемниң беш совхозунуң чүгле чаңгызы салдынган сорулгазын күүседип шыдаан. Бо болгаш өске-даа хожудаан ажыл-агыйларның удуртукчулары күрүне планын күүседир талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Каа-Хемде «Совет Тыва» совхоз күрүнеге дүк садар планын барык-ла бүдүн-чартык катап, сүт садарын ийи-чартык катап күүсеткен болгаш эът садарын база чедиишкинниг чорудуп турар. Мындыг мурнакчы (ук совхоз чоокка чедир-ле хожудаңгай турган) ажыл-агыйларның үлегерин эдерери чугула. Ынчангаш күрүне планнарын ыяап-ла күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартыр херек.

Сентябрь 1-ниң медээзи хуу-биле

Районнар	эът	сүт	дүк (чылда)
Республика	51,3	92	100,5
Бай-Тайга	40,3	97	115,8
Мөңгүн-Тайга	7	94	108,6
Барыын-Хемчик	52,8	102,8	115,2
Чөөн-Хемчик	45,7	95,5	113,3
Өвүр	34,9	89	103,5
Улуг-Хем	56,1	83,3	100,2
Таңды	48,6	90,5	77,2
Бии-Хем	54,2	89,8	93,3
Тожу	76	96	102
Каа-Хем	61,1	93	99,1
Тес-Хем	49,9	101,7	100,1
Эрзин	64	81,7	106,4
Кызыл	73,2	100,7	100,7

БӨГҮН СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ ЭКРАНЫНДА:

● Көдээ ажыл-агый болгаш үлетпүр допчулалы ● Профэвилелдер болгаш чарыш ● Экономика камналгалыг болур ужурлуг ● Мурнакчылар. Хожудааннар.

ХОЖУДААШКЫН ХЕВЭЭР

Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары эрткен сес айларда күжениишкинниг ажылдааннар. Продукция сайгарарының планын олар 101,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 926 муң рубльдиң продукциязы сайгартынган. Республикада 53 бүдүрүлге коллективи сес айлар планын күүсеткен болгаш ажыр күүсеткен болуп турар. Олар пландан ажыр 2,4 миллион рубльдиң үлетпүр продукциязын сайгарганнар.

Продукция сайгарар талазы-биле планныг оналдаларын «Каа-Хем» разрези 112,9, эът-сөөк далганы бүдүрер завод — 128, Хову-Аксының хлеб заводу — 113, Туранның хлеб заводу — 115, тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу — 116 хуу кылдыр тус-тузунда күүседип, чедиишкинниг ажылдааннар.

Эрткен үениң дургузунда пландан ажыр 79 муң тонна хөмүр-даш, 7,2 миллион киловатт-шак электри энергиязы, 2 муң гига-калорий чылыг энергиязы, 23 тонна куткан шойну, 2,4 муң дөрбелчин метр эжик блоктарын, 2 тонна колбаса кылыгларын, 73 тонна мал саржаан, 235 тонна чалам сүт продукциязын, 700 тонна комбикормуну бүдүрген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле сес айлар планы күүсеттинген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизи Чадаананың хөмүр-даш разрезинде, Тываның электри четкилеринде, Туранның хлеб заводунда, Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинадында бедик.

Амгы үеде нормативтиг-арыг продукцияны (бүдүрүлгениң бодунга бүдүрер продукцияны норма-чижектиг кылдыр тодарадканы ёзугаар) бүдүрериниң планнаашкынынче 20 бүдүрүлгени шилчиткен. Нормативтиг-арыг продукция бүдүрериниң сес айлар планын бүгү бүдүрүлгелерни каттыштыр алырга күүседип шыдаваан. Мында кол чылдагаан болза, ону «Тыва даг-дугү» комбинаттың күүсетпейн барганында. Комбинат 448 муң рубльдиң продукциязын чедир бербээн. Бо көргүзүглер талазы-биле планнарын «Тыва көдээ тудуг» трестиң бүдүрүлгелери, «Тыва сүт тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Кызыл болгаш Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводтары күүседип шыдаваанар.

Эрткен сес айларда продукция сайгарарының планнарын 12 бүдүрүлге күүсетпээн. Бо коллективтер 1,5 миллион рубльдиң продукциязын чедир бүдүрбейн барганнар. Ол-ла үениң дургузунда дээди категорияга санадыр 420 муң рубльдиң продукциязы бүдүртүнген. Ол дээрге, планның 93,3 хуузу-дур.

Амгы үениң байдалы-биле алырга, эрткен айларда 21 бүдүрүлге коллективи бараанныг продукция бүдүрериниң хемчээлин кудулаткан. Ол чоруктуң ниити республикага бараанныг продукцияның өзүлдезиниң темпизин кудулатырынга база салдар чедирген.

Үлетпүр допчулалы

Чылдың эгезинден эрткен үеде улус ажыл-агыйынга 77 тонна тудуг чугайын, 3,9 миллион туүйбуну, 1 муң кубометр чыып-эптээр демир-бетонну, 1,1 муң тонна сорттуг даг-дугуң, 39,3 муң эжеш кидис, 6,2 муң эжеш хөм идиктерни, 67 муң рубльдиң даараныга кылыгларын, 193 тонна далганны, 222 тонна хлеб-булочка кылыгларын чедир бүдүрүп бербээн. Моон кол чылдагааны — чамдык организацияларда күш-ажылды багай организастап турарында, технологтуг дериглелерге планнаашкын чок септелге кылда бээринде, чылдагаан чок черге ажыл шагын өскээр чарыгдап турарында, бедик мергежилдиг ажылчын кадрларның ажылдан үнер, кирер чоруунуң хөйүнде болуп турар.

Оон аңгыда, Туранның ыяш ажыл-агый пунктузунда штатта көрдүнгениндэн хөй кижи ажылдап турар-даа болза, ол бараанныг продукция бүдүрериниң планын хандырып шыдаваан. Чижээ, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Элегес-Аксында керамиктиг хана заводу, республика типографиязы ышкаш коллективтер ажылчын саны чогуур деңнелинден хөйнү тудуп турарының ачызында бараанныг продукция бүдүрериниң планын ажыр күүседир аргалыг болган. Бо үе дургузунда 14 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпейн барганнар. Олар 594 муң рубльдиң продукциязын чедир бүдүрбээннер. Хожудап турар бүдүрүлгелерниң санынга «Тыва даг-дугү» комбинат, даараныга фабриказы, алгы заводу, Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводу кирерлер.

Хожудап турар бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, партия база өске-даа хөй-ниити организациялары тургустунуп келген байдалды сайгарып көрүп, четпестерниң чылдагааннарын илередип, ону эдип алыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырын үе негеп турар.

Р. ЕЛИЗАРОВА,
республиканың Статистика эргелелиниң килдис эргелекчизи.

31 ТОННАНЫ БЕЛЕТКЭЭН

Чоннуң кадыын камгалаарынга болгаш Суг-Аксы суурнуң хөй-ниити ажылдарынга Сүт-Хөл эмнелгезиниң коллективи идепкейлиг-биле киржип келгеннер. Малга чем белеткелиниң шалыпчы айында коллектив кежигүннери шалыпчы ажылдааннар. Ниитиниң малынга 25 тонна сиген белеткээр планныг турганш. 31 тоннаны кылып дужааган.

Эмнелгениң ажыл-агый эргелекчизи Маадыр-оол Сарыгларның удуртканы 8 кижилиг сигенчилери «Сүт-Хөл» совхозтуң Көжээ-Алаагын ээлеп, шудургу ажылдааннар.

Б. ОНДАР.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕН

КУЙБЫШЕВ. Областың тараажыларының социалистиг чарыжының эгелекчилери — Ставрополь районнуң тараажылары күрүнеге тараа садар талазы-биле хүлээлгелерин күүседипкен. Чаа дүжүттүң он-он муң тонна тараазы күрүне шыгжамырынга кирген. Бедик шынарлыг кызыл-тасты күрүнеге садар талазы-биле хүлээлге база хуусаа бетинде күүсеттинген. Төрээн чурттуң шыгжамырынга тарааны киирери үргүлчүлеп турар.

КАРТОФЕЛЬ ДҮЖҮДҮНҮҢ МАССАЛЫГ АЖААЛДАЗЫ

САРАНСК. Мордовияның колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери картофель дүжүдүнүң массалыг ажаап алыышкынынче эгелеп кирген. Ажаалда-транспорттуң 300 ажыг отрядтары шөлдерде ажылдап турар. Мурнакчы ажыл-агыйлар бир гектардан-на 200 центнер чедир дүжүттү ажаап алган. Картофельди арыглаар, кургадыр, шыгжаар бүгү черлерни чогуур үезинде белеткээн.

КҮСКҮ ЧАЖЫЛДАНЫ ДООСКАН

ЧЕБОКСАРЫ. Күзүн чажар тараа культураларының үрезин чажылдазын Чувашияның тараажылары чогуур хуусаазында дооскан. Көк-тараа үрезиннерин чашкан шөлдерни ажыл-агыйларның хөй нуруузу калбарткан. Көк-тарааны 150 муң гектарга чаштырган. Ол дээрге — автономнуг республиканың бүгү тарылга шөлүнүң үштүң бир кезии-дир.

Көк-тарааның үрезиннерин курукдурган аңгыс шөлдеринге болгаш хөй чылдыг сиген тарып турган шөлдерге бо күзүн чаштырган. Ындыг шөлдерге чаштырган көк-тараа үрезини бедик дүжүттүг болурун дуржулга бадыткаан. «Восход-2» болгаш «Чулпан» деп үрезиннерни тараажылар колдадыр чаштырган.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНГЕ

САМАРКАНД. Зеравшан шынаазында күзүн чажар тараа культура шөлдери бүрүнү-биле аңдартынган. Аңдарган бүгү шөлдерниң хөрзүнүн минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелер-биле хандырган.

Республиканың эң-не тараалаң областарының бирээзи — Самарканд областының механизаторлары болгаш тараажылары келир чылдың бедик дүжүт ажаалдазынга хынамчалыг белеткенип шаан, күскү бүгү ажылдарны шалыпкын темпилиг болгаш бедик шынарлыг кылып турар.

Узбек ССР-ниң өске областарының ажыл-ишчилери келир чылдың дүжүдүнге белеткелди база бедик темпилиг чорудуп турар. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары күзүн чажар культураларының тарылга шөлүн сес чүс муң гектар чедирер.

АЖААЛДАНЫ ДООСКАН

УРАЛЬСК. Казахстанда Приуральениң механизаторлары тараа культураларының кезилдезин болгаш дүжүт ажаалдазын доозупкан. Бир миллион 900 муң гектар шөлдүң тараазы ажаап алдынган. Агаар-бойдустуң байдалдары таарымча чок турган-даа болза, механизаторлар багай эвес дүжүттү өстүрген. Мурнакчы бригадалар гектардан ортумаа-биле 18—24 центнер дүжүттү алган.

ХӨВЕҢ ШӨЛДЕРИНДЕ КОМБАЙННАР

КАРШИ. Хөвең дүжүдүн машина-биле ажаап алырынче Карши ховузунуң хөвенчилери эгелеп кирген. ВЛКСМ-ниң XVIII съездизи аттыг кур чер совхозунуң механизаторлары хөвең дүжүдүн ажаар техниканы хамыкты мурнай шөлдерге ажылдадып эгелээн. Үш ээлчег-биле ажылдаар ажаалда—транспорттуң алды отрядтарын ында тургускан. Ээлчег аргазын ол ажыл-агыйның механизаторлары калбаа-биле ажыглавышаан, хөвең дүжүдүнүң ажаалдазын дүнеде-даа, хүндүс-даа чорудуп турар.

Хөвең дүжүдүн комбайннар-биле ажаап алыры Карши ховузунуң өске-даа ажыл-агыйларында база калбарган.

(СЭТА).

ҮШКҮ ХҮНДЕ

«Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыр болгаш чидириг чок кадагалаар!». Кызыл районда «Шамбалыг» совхозтуң тараажылары ындыг лозунгнуң адаа-биле социалистиг чарышты улам калбартып турарлар.

Совхозтуң тарылга шөлү моон мурнундагы чылдарда дөрт хову-трактор бригадазынга хуваттынган турган. Бригада бүрүзү аңгы оналдалыг, аңгы техникалыг болгаш аңгы кежигүннерлиг турган. Бир бригада тараазын кезип турда, өскезиниң тараазы бышпаан, оон бижарын манап орар таварылга база тургулаан. Ындыг тарамык бригадаларның комбайннарынга кывар-чаар материалдар чедирерин, техниктиг ажаалда кылырынга машина-техниканың-даа, кижи күжүнүң-даа хөй негеттинери билдингир. Ынчангаш совхозтуң техчөвүлели бо чылын бүгү күштү кадып, чаңгыс черге мөөңнээш, ажаалда-транспорт отрядын тургускан. Бо чорук ажылды организастаарынга дыка эптиг болган.

Чаңгыс-Хады ховузу. 165 гектар кызыл-тас шөлү. Ында он сес комбайн шууушкан чорутур. Комбайннар шөлдүң бир талазынче үнерге-ле барык-ла бир чүс метр калбак черниң тараазы ажааттынып турар. Шөлдүң ужунче үнгеш, дедир ээп кээрге, ийи чүс хире метр калбак шөлдүң тараазы шанче чүдүртүнген болур. А шөлге чүгле саваңнепнери дистиндир артып каар. Чараш-ла көрүш! Оон бараанын көрген өске кижиниң безин хөй-аъды ала-чайгаар-ла кыптыгып келир.

Ол шимээн-дааштыг шөлдүң кыдыында техниктиг ажаалда кылыр, кывар-чаар материалдар чедирер машиналар болгаш автомастерская белен турар. Олардан кандыг-даа дузаны доп-дораан ап болур. Эдикчи-мастерлер, механик, агроном анаа турар. Совхоз директору Хөктүг-оол Шаңмакович Ховалыг бир хүн дургузунда маңаа база каш-даа катап келир. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, дүжүт ажаалдазының дайынчы штабы мында.

Совхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазынче сентябрьның 7-де кирген. Ынчалзажок баштайгы үш хүнде дөрт чүс ажыг гектар черниң тараазын ажаап четтигипкен. Тараазының ортумак дүжүдү гектардан-на 9,6 центнер болган.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ

— Ынчалза-даа соонда ниити дүжүт оон оранчок эвээш болур — деп, Хөктүг-оол Шаңмакович тайылбырлай-дыр. — Чамдык шөлдериниң тараазы багай үнген, чиглеп турары база аажок. Дүжүт чүгээр болур-даа болза, оон бөгү болгаш кудуруу кончуг хөй. Чайын аңдарган черге тарааны тараа мүн-не чүгээр, оон чамдык черлери дыка дүжүткүр болду. Дүүн үжен гектар бир дилиндекти кестирерилгаске, бир чүс хире тонна тараа алдындзы азы ыя ол кезек черниң дүжүдү гектардан-на 32 центнер болду. А өске 170 гектар черден чүгле 96 тонна тараа алдывыс...

Директорнуң чугаазындан алырга, ийи муң тоннадан эвээш эвес тарааны черле ап болур. Оон барык-ла деңкезин үрезинге урдунар, арткан мал чеминге болгаш өске-даа херегледге баар. Шуптту 6800 гектар тараа культураларының кежии ынчаар ажыглаттынар.

Совхоз эрткен чылын дүжүт ажаалдазын октябрьның онда дооскан. Бо чылын оон он хонук эрте доозарын планнап турар. Ынчангаш тараажылар ортузунда социалистиг чарыш аажок чидигленген. Чарыштың баштайгы беш хонук түңнели бөгүн үнер. Бөгүн чарыштың тиилекчилериниң болгаш мурнакчыларының комбайннарынга вымпел болгаш беш-адыр кестүп келир. Мурнакчыларга акша шаңналын тыпсыры. Күш-ажылчы алдар тугун көдүрерин база көрдүнген. Беш хонук санында ындыг. А октябрьның бирде (ынчан дүжүт ажаалдазының ниити түңнелин үндүрер) акшадан эгелээш Москва баар путёвка чедир шаңналдарны тыпсыр.

Совхозта 38 комбайн бар, шуптузу септеттинген. Оларны шуптузун ажылдадыр болза, ажаалданың хуусаазы дыка кызырлыр. Ам комбайнерлер чедишпезиниң хараазында 23 комбайн ажылдап турар. Оларның он сези дорт кезип турар, беши — тавычада. Он беш комбайн анаа турар. Дүжүт ажаалдазының үезинде өске ажылда-даа комбайнерлерни дөгерезин ынаар мөөңнээн. Чолаачы Куулар Додоо, тудугжулар Моңгуш Эрес-оол, Моңгуш Далай болгаш Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнардан-даа кадрлар бар. Олар, черле комбайнерлер шупту, кызымак болгаш хей-аъттыг ажылдап турар. Чижээлээрге, коммунист Куулар Додоо ажаалданың ийиги хүнүнде он сес бункер тарааны чүдүрүп чорутткан. Оон ынай Кендикпаа Каадыр-оол, Николай Хомушку дээш, өске-даа мурнакчылар — социалистиг чарыштың идепкейлиг киржикчилери. Оларның ажылын саададып турар чаңгыс-ла чүве — машина чедишпези. Эрткен четвергте үш-ле машина анаа хүнээн. Олар комбайн тургуспас дээш дыка-ла бачым халдып турдулар. Көдээ ажыл-агый министерствозу он беш машина чорудар болган, оозу ам-даа чок.

Өстүрген дүжүттү бүрүн ажаап алыры болгаш чидириг чок кадагалаары — хүннүң чугула айтырыы. Ук харысалгалыг болгаш бачым ажылдың үшкү хүнүнде «Шамбалыг» совхозта байдал мындыг болду. Транспорт-ла четчир болза, ол совхозтуң тараажыларының тура-соруу улуг, оларның дүжүт ажаалдазын бо айда доозуптарынга идегеп болур. Бүгү күш ол сорулганы боттандырарынче угланган.

К. ЧООДУ.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Тувинская республиканская библиотека

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин-амыдыралга!

XI БЕШ ЧЫЛ: бүгү талалыг интенсификация

Чарыш - чедиишкинниң быразы, кижизидикчи күш

1982 ийиги чыл

Он бирги беш чылдың ийиги чылында ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарышты улам калбартыылыңар!

Сентябрь

ДЭЭШТИГ АРГАЛАР-БИЛЕ

Бо хүннерде бистиң совхозтуң коммунистериниң, бүгү ажыл-ишчилериниң кужениишкини СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылдынган хемчеглерни, планның онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкиннииг күүседириниче, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн тѳлептиг уткууруунче угланган. Социалистиг хүлээлгелерни ажылдап кылырынга, чарышты организастаарынга болгаш хүлээлгелер күүселдезин контрольдаарынга профэвилел комитединиң киржилгези биче эвес. Бо ажылды совхозтуң дирекциязы, ында партком-биле кады чорутпушаан, чарыштың киржикчилериниң идепкейин бедидип, материалдыг идиг бериишкиннериниң принциптерин амыдыралга боттандырарынга профэвилел комитеди киржип турар.

Чарыштың түңнелдерин үндүреринге, коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң болгаш шалыпчыларының бедик аттарын тывсырынга, тус-тус кижилерниң мергежил аайы-биле чарыжының тиилекчилерин тодарадып, шаңнап-мактаарынга профэвилел комитеди доктаамал киржип келген. Профэвилел хуралдарынга бүдүрүлгениң чугула айтырыгларын чугаалажып, ол хуралдарга хүлээп алган шиитпирлер күүселдезиниң, алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинин дугайын ажыл-ишчилерге дыңнадып турар. Ол ышкаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыглары кичээнгейниң төвүнде турар. Оол мицай часкы тарылга, хой кыргылдазы, күскү дүжүт ажаалдазы, мал чеминиң белеткели ышкаш чугула кампаниялар үезинде социалистиг чарыштың негелделерин база тус-туста ажылдап кылып, ону организастаан.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда социалистиг чарышты организастааныының, материалдыг шаңнал-мактал фондузун ажыглап турарының талазы-биле профэвилел комитединиң отчёдун партком хуралынга бо чайын дыңнааны ажылывыска улуг идиглиг болган. Бисте хойжуларның, кыргыкчыларның ортузунга чарыш багай эвес тургустунганын аңаа демдеглээн. Чарыштың дээштиин, ажыл-ишчилерниң идепкейин бедидериниң хемчеглерин алганының түңнелинде хой кыргылдазы ышкаш чугула кампанияны өйшаанда организастыг доосkан бис. Кыргыкчылар ортузунга органиастаан социалистиг чарыштың негелделерин ажыл-ишчилерниң материалдыг сонуургалын бедидеринче угландырган. Чугула кампанияга бирги черни ээлээн Н. Д. Оюн сезонда 3 тонна дүктү кыргааш, 150 рубль түңнүг ѳртектиг белек-биле шаңнаткан. Ийиги черни ээлээн К. С. Оюн сезонда 2,5 тонна дүктү кыргаан, 130 рубль түңнүг өртектиг белек-биле шаңнаткан. Өске-даа мурнакчы кыргыкчыларга 70—100 рубль чедир түңнүг шаңналдарны тывыскан.

Социалистиг чарышты калбартып, оон негелделерин күүседирин хандырарынче угланган ажылды бир демниг чорудуп келгенивистиң түңнелинде совхоз бо чылдың бирги чартының планныг онаалдаларын бүгү көргүзүглер талазы-биле багай эвес күүсеткен. Ылангыя төп сүт-бараан фермазы күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде, ооң ажыл-ишчилери сес айларда 2950 центнер сүт саар тургаш 2899 центнерни саап, планын ажыр күүсеткен. Күрүнеге 1980 центнер сүттү дужаар планын 2166 центнер чедирген, бир саар инекке опаашпыр 1309 кг сүттү сагган. Ында аныяктарның дагдыныкчылары хоочун-даа, онгу класcты доосkан аныяк-даа саанчылар бар. Хоочун саанчы Д. А. Куулар, он класс доосkан аныяктар И. Д. Оюн, Т. С. Оюн олар 385,3—466,3 центнер чедир сүттү быжыглаан инектеринден сес айларда саап, алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткеш, эш-өөрүнге үлегер болуп турарлар. Фермада эр саанчы Николай Оюннуң ажылы база мактадыг. Ол эрткен чылдың түңнелдери-биле турисчи халас путёвка-биле шаңнадып, Тѳрээн чуртувустуң найысылалы Москваже четкеш келген. Ферманы механизастааны саанчыларның күш-ажылын дыка чиигеткен, ынтыки курлавырларны чөп ажыглаарының бүгү хемчеглерин албышаан, ооң ажыл-ишчилери бо чылды чедиишкиннииг доозарынга бүзүрелдиглер.

Совхозтуң үш хойжу бригадаларының ажыл-ишчилери база социалистиг чарышта хаара туттунган. Чарыштың негелделерин чыл эгезинде-ле ажылдап кылып, тус-тус хойжулар бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Оларның иштинде Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Ш. Ш. Оюннуң удуртканы № 1 хойжу бригада эрткен чылын республиканың хойжу бригадаларының арасында социалистиг чарышка бирги черни ээлеп, шаңналды алган. Амгы үеде ооң ишчилери шалыпчы ишти уламчылавышаан, келир кышка үлегерлиг белеткенип турар. Бригада бо чылын төрүүр чүс хойдан 76 хураганы алган, дүк талазы-биле көргүзүү база багай эвес. Совхозтуң хойжуларының иштинде боттарының сѳзүн бжыы-биле ээлеп турар мурнакчылар бар. Чижээ, Д. Б. Куулар—100, С. Седен—99 хураганы төрүүр чүс хойта опаашпыр менди алган. Олар тус-туста бир хойдан-на 3 кг дүктү кыргаан.

Боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле совхозтуң хөй мурнакчылары хүлээвген участоктарынга харысалгалыг, бедик көргүзүглерлиг ажылдаан. Олардан 65 кижи бо чайын 3500 ажыг рубль түңнүг өртектиг чүүлдер-биле шаңнаткан. Мурнакчыларга Дус-Хөлдүң профилакторийинге дыштанырының, туристээриниң халас путёвкаларын база берген.

Ооң аңгыда ажыл-ишчилерниң мергежилиниң аайы-биле чарыжының чугула ужур-дузалыын маңаа демдеглезе чогуур. Бисте ону организастааны механизатор, саанчы, хойжу, чолаачы ышкаш чугула мергежилдерин бедидеринге идиг берип, кижизидикчи салдарлыг болуп турар. Чижээ, совхозта механизаторлар ортузунда социалистиг чарышка сүтгарылга талазы-биле ажылга коммунист В. Б. Оюннуң звенозу бирги черни ээлээн, 100 рубль түңнүг өртектиг белек-биле шаңнаткан. Оюннуң бодунуң кызымаккай күш-ажылын үнелеп, «1982 чылдың часкы хову ажылының эң эки механизатору» деп лентаны тывыскан. Амгы үеде ол дүжүт ажаалдазында база мурнуку одурурда.

Совхозта партия, профэвилел организацияларының социалистиг чарышты калбартыр талазы-биле органиакчы болгаш политиктиг ажылында четпестерниң барын чугаалаар апаар. Дүжүттү өстүрер, хөрзүнүң үнүш-дүжүткүрүн, малдың продуктулуун бедидер талазы-биле курлавырларны болгаш аргаларны ам-даа долу ажыглавайн турар. Хөрзүн болбаазырадылгазының шынарынче, аңаа органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төгеринче чогуур кичээнгей салдынмаан. Ниитиниң малының камгалалы дээш демиселди чогуур деңнелге тургуспаанындан ооң чидириглери хөй.

Амгы үеде совхозта мал чеминиң белеткели-биле чергелештир дүжүт ажаап алыышкыны изиг түлүк. Бо ажылдарда хөй-хөй ажыл-ишчилер хаара туттунган. 3520 тонна сиген белеткээриниң планының 55 хуузу күүсеттинген. Күскү сезонда тараажылар ортузунда социалистиг чарышты чеди хонгаш-ла түңнеп турар. Ооң-биле кады кукурузаның ногаан массазын ажаап ап, ниитиниң малынга арбын чем курлавырын тургузары-биле сенаж салырын, силостаашкынны чорудуп турар бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң бүгү-ле кужениишкини Аъш-чем программазында айыттынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседириниң аргаларын долузу-биле ажыглаарынче угланган.

З. ФИЛИППОВА,
Таңды районуң «Коммунизмниң херели» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

Федор Васильевич Пермин Тес-Хем ыяш ажылагыйының Шуурмак салбырынга ажылдааш, 5 чыл чедип турар. Бо үениң дургузунда ол онаашкан ажылынга кызымак, эдилээн машина-техниказынга камныы, хөй-ниити ажылынга идепкейлии-биле коллектив кежигүннериниң хүндүткелин чедип алган.

Амгы үеде аныяк чолаачы пилорамага дилдирео ыяшты сөөртүп хүн, ай нормазын 110-115 хуу чедирип, шудургу ажылдап турар. Тес-Хем ыяш ажылагыйының хүндүлел самбыразында мурнакчыларның арасында чолаачы Ф. В. Перминниң херек чуруу база бар.

ЧУРУКТА: мурнакчы чолаачы Федор Пермин рейсче үнер мурнунда.

Сѳзү болгаш фотозу Т. КУНГААНЫЫ.

СҮМЕЛЕШКЕШ, ХУВААШКАШ, ДЕМНЕШКЕШ...

Эрзин районнуң септелге-тудуг участогунуң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейин тѳлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Ук коллектив бо чылдың эрткен сес айларында 98 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылыр даалгазын 115 муң рубльге күүсеткеш, чамдык объектилерни ажыглалга кииргени. Чыл дургузунда ийи квартиралыг чурттаалга бажыңын ээлеринге хүлээдир даалгалыг турган болза, ону эрткен айларда бүрүн доозуп кылгаш, чагыкчыларга дужаап берген.

Чаа объектилерни ажыглалга киирери-биле чергелештир септелге ажылдарын база чоруткан. Социал-культура, хандырылга объектилеринге болгаш чурттаалга бажыңнарынга септелге чоруттунуп, оларның чамдыктары ээлеринге хүлээттинген.

Эрзин суурнуң үстүү талазында дашты шевергин дерип каастаан бажың бар. Ол — септелге-тудуг участогунуң конторазы-дыр. Ажыл - ишчи коллективтиң тудугжулары кылыр ужурлуг ажылдарны хуваажып сүмелешкеш, тус-тус туруштарынче оон үнүптерлер.

База бир күш-ажылчы ээлчег тѳнүп чорда, участоктуң начальниги С. К. Хайың-биле ужуражы бердим.

— Ам бо хүннерде район төвүнде чаа аптеканың, ийи автомашина кирер гараштың тудугларында бригадаларывыс ажылдап турар. Ук объектилерни октябрь айда чагыкчыларга хүлээдир дээш кызымаккай ажылдап турар бис. Чаа аэропорт тудуун база эгелей бердивис. Ону октябрь айда доозары планда көрдүнген. Ынчангаш кылыр ужурлуг ажылдар хөй — деп, ол чугаалады.

Коллективтиң тудугжуларының аразында социалистиг чарышты ай, квартал санында түңнээр. Эрткен айда Чымба Чамзырыының бригадазы чарыштың бирги черин ээлээн. Август айның даалгазын 129.1 хуу күүсеткен тудугжулар аптека бажыңының тудуунда ажылдап турар. Мурнакчы бригаданың бригадири эш-өөрүнүң ажыл-ижиниң дугайында мынчаар чугаалады:

— Бистиң тудугжуларывыс бир чурттаар бажыңын дооскаш, ээлеринге дүлгүүрүн хүлээдип берди. Бригадавыста хоочуннар-даа, аныяктар-даа бар. Хоочун бызаңчыларывыс Валерий Саадак, Сергей Даваа, Бады-Моге Тодук ээлчег үлүүн доктаамал ажыр күүседип келген. Оларның мергежили бедик, арга-дуржулгазы улуг. Ынчангаш боттарының мергежилинге хөй аныяктарны өөреткен. Аныяк тудугжулар Артур Хомушку, Мерген Соян-оол олар дуржулгалыг өөрүнден дудавайн ажылдап турар.

Кандыг-даа коллективтиң үре-түңнелдиг ажыл-ижи ону башкарып турар кижилерден онза хамаарылгалыг.

Дуржулгалыг бригадир Чымба Казакович участоктуң хоочуннарының бирээзи. Ук бүдүрүлге үндезилеттингенден бээр ол ында доктаамал ажылдап келген. Бодунга база эш-өөрүнге негелделиг болгаш бригадазын билдилиг удуртуп келген.

Септелге ажылдарын район Советиниң депутады, аныяк тудугжу Андрей Чымба удуртуп турар. Олар эрткен айның септелге ажылдарын 106,9 хуу күүсеткеш, чарыштың ийиги черинге тѳлептиг болганнар.

Септелге-тудуг участогунуң ажылында чедиишкиннер бар-даа болза, ам-даа шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар бар. Ол чүл дээрге, трестиң талазындан чыл эгезинде хүлээп алдынган планны өскерти бээр таварылга бар. Чижээ, бо чылдың бирги чартында 322 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган болза, чылдың ийиги чартында ол сан 386 муң рубль түңге чедир өскен. Ынчангаш ийиги чартык чылда ук коллектив ийи дакпыр кужениишкинин үндүрүп тургаш ол даалганың күүселдезин хандырар аргалыг. Коллективтиң бар аргаларынга салаттынган даалганы өскертир болза, дең-дески ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмас дээрзи чажыт эвес.

М. ОНДАР.

МУРНАКЧЫ НОГААЖЫЛАР

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тѳлептиг ужуражыр дээш «Кара-Хаак» совхозтуң ногаажылары социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келген. Ам совхозтуң шѳлдеринде ногаа ажаалдазы түлүктээн. Помидорнуң, капустаның, огурецтиң үнгени эки, дүжүдү элбек болуп турар.

Ногаажылар ам бо хүннерде 215 тонна капустаны, 60 тонна помидорну, 35 тонна огурецти ажаап ап, садыг четкизинче чоруткан.

Чаагай дүжүттүг ногааны өстүреринге тѳлептиг үлүг-хуузун киирип турар мурнакчылар бар. Чарыштың мурнуку одуруунда Галина Александровна Горобаяның звенозу чоруп турар. Звено удуртукчузу Г. А. Горобая, звено кежигүннери Л. Д. Зайцева, Р. А. Кочеткова олар боттарының ажылын эки билир, амыр-дыжын харам чок ажылдап келгеннер. Олар 3,4 гектар черде помидорну эгезинден тура-ла ажаап, өстүргеннер.

Д. КАРА-ООЛ.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ЧАРЫГДАЛ ЭВЭЭЖЭЭН

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң «Чиг-эт, одалга-энергетика болгаш материалдыг өске-даа курлавырларны камнаар база чөп ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» доктаалын республиканың үлетпүр бүдүрүлге болгаш албан организация черлери ажыл-ижинге удуртулга болдуруп, ону ажыл херек кырында боттандырып турар. Кызыл хоорайның ниитиниң чемненилге черлериниң № 3 столоваяда бо айтырыг канчаар шиитпирлеттинип турарыл?

Ниитиниң бо чемненилге чери хөй кежигүннүг улуг коллектив. Чүгле поварлар составы безин 48 кижиден тургустунган, ээлчег аайы-биле ажылдап турар. А столоваяның администрациязындан эгелээш техниктиг персоналга чедир алыр болза чүс ажыг кижи чемненикчилерге амданныг, аъш-чемни белеткээр, оларга бүгү-ле байдал таарымчалыг болзун дээш согаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Партияның болгаш чазактың хүлээп алганы үстүнде көргенивис доктаалы коллективтиң кежигүн бүрүзүнүң медерелинге четкен турзун дээш база ооң күүселдези дээш кижи бүрүзү чаңгыс кижи дег, ажылдаарын чедип алыры-биле «магалыг чорук—эң-не чугула негелде», «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп лекцияларны ээлчеглерге номчаан. Камналга, хумагалал талазы-биле тускай комиссияны тургускан. Ииг аъш-чемнерни белеткээринге чүгле электри энергиязын ажыглап турар болганда электри энергиязының, сугнуң камналгазы дээш ээлчеглерниң у.)., поварлары харысалгалы алган. График-таблицада киирген дансы ёзугаар харысалгалыг повар ажыл шагының соонда артып калгаш, плиталарның, сайгылгаанпарның өжүртүнгенин, краннарның хагдынганын хынааш, хынаашның дугайында адын, ай, хүнүн демдеглел дептеринге салып турар. Ногаа болгаш өске-даа чемнерниң, ылаңгыя хлеб камналгазын чедип алыры-биле чамдык ажылдар кылдынган. Чижээлээрге, хлебти херелдээр шаа-биле алырының, оон үнезиниң дугайында кыйгырыг плакаттарны, бижилгелерн.. чуруп, бижип кылгаш, чемненилге залдарының кѳскү черлеринге азып турган. Ам ындыг плакаттарның утка-шынарын чаарткаш, катап көвүдеди азарын планнаан.

Столовая диета, ниити болгаш студентилерге деп үш чемненилге залдыг. Студентилерге хүнде 140 килограмм хире хлебти чарыгдап турар. Оортан октаттынып турар хлеб чок.

—Мурнунда кескен хлебти хамаан чокка оваландыр салып каар, кижи бүрүзү туралааны-биле ап аар турган. Ынчан стол кырынга артып каар хлеб хөй турган. Ам бир кижиге-ле 2-3 кескиндиден эртирбейн өйлеп бээр апаргаанындан артып каар хлеб чок болган. Диета болгаш ниити залдарда байдал база бисте эки. Хлебтиң шын чарыгдалынга, ооң камналгазынга багай эвес түңнелди чедип ап турар бис—деп, бүдүрүлге эргелекчизи А. Д. Вараксина чугаалады.

Күш-ажылдың хоочуннары, аныяктарның дагдыныкчылары чээрби бир чыл поварлап ажылдап келген А. П. Румянцева, З. Н. Лосьева, Н. Н. Күнчүн, кассир А. М. Субраксева ышкаш дуржулгалыг эштер камналга, хумагалал деп чүл дээрзин эки билир. Камналга комиссиязының (харысылап турар эштер, столоваяның директору Н. Т. Шульгина, бүдүрүлге эргелекчизи А. Д. Вараксина) электри энергиязының, сугнуң, хлебтиң болгаш материалдыг өске-даа курлавырларны камнаар база чөп ажыглаар талазы-биле чорудуп турар ажылдарының ажыктыын, ону моон-даа соңгаар улам сайзыраңгайжыдарын чугула деп санап, ол черекке боттарының идепкейлиг киржирин чугаалап турар.

Кызылдың хлеб заводундан ап турар хлебке немей хлеб-булочка болгаш далгандан кылыг., чамдык кондитер кылыгларын столоваяның далган цегинде кылып турарындан хлебке камналга ынчангаш эки.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеттиниң амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн тѳлептиг уткуур дээш алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези дээш столоваяның коллективи кужениишкиннииг ажылдап турар.

В. САТ.

МУРНААННАР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Тудуг кезектери комбинат, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, Кызылда эът-сѳѳк далганының заводу, сүт комбинады, Хову-Аксының болгаш Туранның хлеб заводтары, «Тыва кѳдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинады.

Эът садарынга «Сукпак», «Май 1» совхозтар; сүт садарынга «Совет Тыва», «Малчын» совхозтар; дүк садарынга «Совет Тыва», «Май 1» совхозтар мурнап турар.

ХОЖУДААННАР

«Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттар, Кызылдың, Чадаананың, Ак-Довурактың, Бай-Хаактың хлеб заводтары, Кызылдың алгы заводу, Кызыл-Мажалыктың туүйбу заводу.

Эът садарынга «Малчын», Өвүрнүң «Кызыл тук» совхозтар; сүт садарынга «Мѳген-Бүрен», «Шивилиг» совхозтар; дүк садарынга Дуржулга станциязы, «Россия» совхоз озалдап турар.

ЧАРЫШ УЛАМ КӨСКҮ БОЛУР

Кызыл хоорайда чурттаалга болгаш үлетпүр тудугларын «Тыва тудуг» трестиң тудуг эргелелдери —«Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», Нулевые циклы», № 48, 81 тудуг эргелелдери боттандырып чорудуп турар. Трестиң удуртулгазы, парткому, профэвилелдериниң каттышкан комитеди тудугжуларның чогаадыкчы инициативазын кѳдүрериниң, ажылчыннарның идей-политиктиг, күш-ажылчы кижизидилгезиниң дээштиг чепсээ болур социалистиг чарышты үстүкү звенолардан адакыларынга чедир боттуг организастаарынче доктаамал кичээнгейни угландырып келген.

Тудуг эргелелдериниң арасында чарышты тресте социалистиг чарыштың комиссиязы квартал аайы-биле түңнеп турар. Бирги кварталда «Кызыл тудуг» эргелели тудуг-монтаж ажылдарының планын 100 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планын 116 хуу, бригада керээзи-биле ажылдар планын 120 хуу күүсеткеш, бирги черни ээлеп, трестиң шилчиир кызыл тугун болгаш 300 рубль түңнүг акша шаңналын алган. Ынчан ийиги черни «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели алган. Ол эргелел тудуг-монтаж ажылдарының планын 111 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң 126 хуу, бригада керээзи-биле ажылдарны 107 хуу күүсеткен. Ийи эргелелдиң көргүзүглерин деңнеп көөр болза, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелдиң көргүзүглери дээре болуп турар. А бирги черни комиссия чүге «Кызыл тудуг» эргелелинге тывысканыл? Бо таварылгада комиссия социалистиг чарыштың кижизидикчи салдарын ажыглап, «Кызыл үлетпүр тудугнуң» көргүзүглери бедик-даа болза, ында күш-ажылдың сагылга-чуруму чавыс, кадрларның үнер-кирер чоруу улуг, ажыл шагы үзер чоруктар хөй болганын база «Кызыл тудуг» эргелелде дужааттынган объектилерниң шынары эки болганын барымдаалап туруп үндүргени ол.

Ийиги кварталда комиссия бирги черни кайы-даа эргелелге тывыспаан. Чүге дээрге кайы-даа эргелел социалистиг чарыштың кол-кол негелделерин долузу-биле күүсетпээн. Ийиги черни тудуг ажылдарының планын 112 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң планын 102 хуу күүсеткен № 48 тудуг эргелелинге тывыскан.

Трестиң эргелелдеринде ниитизи-биле 38 тудугжу бригада бар. Оларның арасында ай санында чарышты эргелелдер аайы-биле түңнеп, мактап-шаңнап турар. Ол бригадалардан 10 бригада чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң патриотчу чоруун илередип, идип үндүргени «ССРЭ-ниң 60 чылынга—60 шалыпчы неделя» деп ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарышта киржип турар. Ол чарышта киржип турар бригадаларның көргүзүглерин, хүлээлгелер күүселдезин тресте тускай комиссия неделя санында үндүрүп турар. «ССРЭ-ниң 60 чылынга—60 шалыпчы неделя» деп чарыштың ажылдап кылдынган болгаш чарышта киржип турар бригада коллективтеринде чарлаан негелдезин ёзугаар аңаа нити түңнелинде, азы 60 неделя доозулган соонда бирги черни алыр бригадага ээлчег чокка бир квартираны бээри көрдүнген. Ону бригада иштинден кымга бээрин боттары шиитпирлээр ужурлуг. Ийиги черге үнген бригадага ээлчег чокка машина садып алыр талонну тыпсыр. Ону бригаданың кежигүннериниң бирээзинге база боттары хуваар.

«ССРЭ-ниң 60 чылынга —60 шалыпчы неделя» деп чарышта киржип турар бригадаларның түңнелин неделя санында үндүрүп, тиилекчи болган бригадага шилчиир вымпелди тывсып турар. ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан ол чарышка «Кызыл тудуг» эргелелдиң А. Воропинниң удурттканы комплекстиг бригадазы 14 неделяда тиилекчи болган. № 48 тудуг эргелелиниң Е. Бизяеваның шеверлекчилер бригадазы ортан улуг дудавайн 10 неделяда тиилекчи болп келген. Улуг панельдиг бажыңнар тудуп турар А. Пашковтуң бригадазы, М. Сафронованың шеверлекчилер бригадазы 5-5 неделяда тиилекчи болган. Бо чарышта киржип турар бригадалар шалыпчы неделяларның дургузунда күш-ажылчы идепкейин, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, коллективтериниң сагылга-чурумун улам быжыктырып келген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскааткан болгаш беш чылдың ийиги чылының, кварталдарның планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседир дээш трестиң эргелелдериниң, бригадаларының арасында калбарган чарыш тудуг-монтаж ажылдарын шынарлыг, дүрген чорударынга, ажылчыннарның ажылга бедик харысалгазын кижизидеринге боттуг салдарын чедирип келген.

Социалистиг чарышты дээштиг, боттуг, кѳскү кылдыр организастаарынга шаптыктап турар чүүлдер база бар. Аңаа бир-ле дугаарында тудуг материалдары-биле бригадаларны, тус-тус объектилерни чедир хандырбайн баар чорук хамааржыр. Тудуг материалдары-биле хандырылга үстүрге бригадалар аңаа туруп бээр, план, хүлээлге күүселдезиниң талазы-биле чугаа тургузар арга чок апаар. Ооң аңгыда күштү объектилерге шын хуваары, транспорт хандырылгазы, күш-ажылды организастаарын экижидери дээш чижектиг айтырыглар социалистиг чарышка салдарын кадып турар. Ол айтырыглар боттуг шиитпирлеттинер болза, бистиң тудугжу коллективтеривистиң социалистиг чарыжы улам дээштиг болур ийик.

А. ТИХОНОВА,
«Тыва тудуг» трестиң профэвилелдиң каттышкан комитединиң даргазы.

Сентябрь 12 – Чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнү

СТАРТЧЕ ҮНЕРЛЕР

Найысылалдың № 14 ортумак школазында школачыларның күш-дамыр кижизидилгези болгаш спорт ажылы багай эвес деңнелде. Кызыл хоорайның спортчу спартакиадаларынга № 14 школа эки көргүзүглерлиг болгаш массалыг киржилгези дээш 8 чыл улаштыр бирги черни ээлеп турар. Ам бо хүннерде школаның коллективи чадаг чарыштың бүгү-эвилел хүнүнге киржири-биле белеткенип турар.

Школаның чырык делгем коридорунда спортчу булуңну чараштыр дерип кылган. Ында школаның коллективиниң спортчу шаңналдарын делгеп каан. Оларның аразында «Спортчу бедик чедиишкиннери дээш» партия хоорайкомунуң, хоорай Совединиң вымпели, «Идегелдиң старттарынга» 1980 чылда эки көргүзүглери дээш ВЛКСМ ТК-ның «Эң эки школа» деп вымпели, Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң «ГТО-нуң хөй талалыг хевирлеринге эң эки коллектив» деп вымпели дээш оон-даа ыңай хөй санныг кубоктар, дипломнар ында бар. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, школа директору Леонид Александрович Галактионов спортчу булуңну бистерге сонуургадып тура чугаалаан:

— Сентябрь 12-де чадаг чарышка бистиң школаның коллективи бүрүнү-биле киржир: 4—8 класстың өөреникчилери 574 кижи, 9—10 класстың 84 өөреникчи, башкылар 40 кижи. Эртенгиниң 9 шак 30 минутада «Пионер» кинотеатр чанынга чыылгаш, бистиң школаның колоннази пионержи, комсомолчу кызыл туктарын туткаш, Ленин шөлүнге болур спортчу парадка киржири-биле чеде бээр. Бо маргылдаага шаңнал эң-не хөй киржикчилиг, массалыг дээш болгай, маңаа база алыспазын кызар бис. Спартакиадаларга безин алдырбайн келдивис— деп, директор баштактаныы-дыр.

Школаның спорт шөлүнде школачыларның катгы-хөглүг ойнап турарын таарзынып көрүп, Леонид Александрович бир кезек ыыт чок туру. Ынчап турувуста күш-культура башкызы чедип келди. Директор бисти оон-биле таныштырды.

— Школага спорт ажылы дээрге чүгле күш-культура кичээлдери-биле кызыгаарлаттынмас, кичээлдеп дашкаар хөй ажылды чорудар, спортчу секцияларны организастаар негеттинер. Бистиң школада 16 спортчу секцияда барык 500 хире өөреникчи киржип турар. Оон аңгыда «Пограничник» клубта хоккей, футбол талазы-биле бистиң школаның командалары доктаамал киржип келген.

Чүгле 1981—1982 өөредилге чылында школавыс хоорайның, республиканың болгаш зонаның 34 аңгы маргылдааларынга киришкен. Чиик атлетикага ГТО-нуң хөй талалыг хевирлеринге Новосибирск хоорайга бо чайын болган зона маргылдаазынга бистиң школаның командазы ийиги черни ээлээн. Аңаа бистиң спортчуларывыс Галя Фомина, Игорь Макаров, Андрей Кукарин, Таня Филиппова болгаш оон-даа өске өөреникчилер эки көргүзүглерлиг болганнар — деп, башкы биске кысказы-биле тайылбырлады.

Школаның чаңчыл болган коңгазы кыңгырткайнып-ла үнду. Башкы бистиң-биле байырлашкаш, ээлчеглиг кичээлинче далажыпты. Дааады-ла бир ындай оолдар, уруглар чыскаалыпкан, башкызын манап турлар.

Хүннүң-не кичээл мурнунда эртенги гимнастиканы класс бүрүзүнге доктаамал эрттирерин 1981 чылда-ла хоорайның школаларындан бир дугаарында-ла бо школа эгелээн. Школада спорт ажылы кончуг хөй талалыг деп башкының чугаалааны чөп. Мында спорт ажылын чүгле күш-культура башкыларының херээ эвес, а бүгү коллективтиң кылдыр көрүп турары онза. Школаның удуртулгазы, профэвилел, комсомол организациялары школага спорт ажылын экижидер дээш хейиң кылып турар. Класс баштыңчы башкылары О. А. Семёнова, Л. В. Ушакова, Г. Ф. Лукина, В. П. Андронова болгаш оон-даа өскелер класстары-биле хөй ажылдап, спортче сагыш салып турар. Ольга Анатольевна Семёнованың амгы 10 «а» клазы ынчан 5 класска тургаш, бүгү-эвилелдиң пионер лагери Артекке «Идегелдиң старттарынга» республикадан эң-не баштайг бүдүн клазы-биле киржир эргени чедип алган. Ол класс школада эң спортчу класстарның бирээзи. Оолдар, уруглар спортка хандыкшылдыг, спорт ажылы ында эки деңнелде деп санадып турарында күш-культура башкызы, хаакка маңнаарынга ССРЭ-ниң спорт мастери Владимир Васильевич Чурутоваң киирген үлүг-хуузу эвээш эвес.

Чадаг чарыштың старттарынче бо коллектив чаңгыс кижи дег организастыг үнеринге белен.

П. ООРЖАК.

Культура одагларының кышка белеткели

Рейд

БАШ БУРУНГААР, ШЫНАРЛЫГ КЫЛЫР

Ажылчы чоннарның дыштанылгазының төвү культура албан черлериниң кышка белеткели кандыгыл? Бо талазы-биле байдалды хынап көөр дээш «Шын», «Тываның аныяктары» болгаш «Улуг-Хем» солуннарның каттышкан рейдизин Улуг-Хем районнуң чамдык черлеринге организастап чорутган.

Мурнуку чылдарга деңнээрге, амгы үеде ол районда культура албан черлериниң кышка белеткели ниитизи-биле багай эвес. Культура одагларын эргип-кезип көөрүнүн мурнунда райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи В. Доңгур-оол-биле ужуражып чугаалаштывыс. Ол аңаа ажылдаа-ла чаа-ла бир ай чедип турар. Моон мурнунда-ла ол районга культура шугумунга ажылдап чорааш, уран чүүлге бичиизинден-не сонуургалдыг, аныяк кижи болду. Ол ам хөнүгүп ажылдаалак, ниити байдал-биле таныжып апкан. Районда бир кызыл өг, 22 культура бажыңы болгаш кедээ клуб ажылдап турар. Библиотекалар суур бүрүзүнде бар. Ол районда, ылаңгыя агиткультбригадаларының, культура бажыңнарының чанында турустунгулаан. Часкы, чайгы, күскү сезоннуг ажылдар үезинде хову турлагларынче, фермаларже болгаш малчыннарже солун концерттиг үнүүшкүннерни кылып турар. Культура ажылдакчылары чүгле солун концерттиг аалдаашкын-биле кызыгаарланмайн, ылаңгыя малга чем белеткелиниң үезинде будук-бүрү ажаалдазынга болгаш сиген кезилдезинге идепкейлиг киржип, барган черлеринге лекция, беседаны кылып, хана солуннарны үндүрүп берип турарлар. Бо талазы-биле Хайыракан, Торгалыг, Ак-Туруг, Кызыл-Даг болгаш район төвүнүң культура бажыңнарының ажылы экп.

— Бо чылын харын культура албан черлериниң кышка белеткели мурнукузундан черле дээре, сеңтелге ниитизи-биле дооступ турар. Амдызында дүвүрээзиниг байдал болбайн тур. А четпес түүл — кадрлар айтырыы. Районда 20 хире культура ажылдакчыларындан чүгле сес специалист бар. Ынчангаш ажылдап үнер-кирер чоруктар эвээш эвес. Торгалыг, эрги Чаа-Хөлде, Арысканда Культура бажыңнарының директорлары мырыңай-ла чаа халашкылаан. Ол чорук ажылга ээлээ шаптыктыг боор-дур — деп, культура килдизиниң эргелекчизи кысказы-биле тайылбырлады.

«Улуг-Хая» совхозтуң төвү Хайыракан суур. Ында 300 олуттуг Культура бажыңының (директору Ч. Байыр-оол) сеңтелгези доозулган. Одалга системазы совхозтуң конторазы-биле тудуш, ында байдал эки дээрзиниң дугайын директор чугаалады. Ам чүгле культура одааның даштын, иштин арыг-силиг, көрүштүг болдуруп, чурук-хөрүк каасталгаларны, көргүзүглге материалдарын чаартып азар ажылдар арткан.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң төвү — Арыг-Үзүү суурга дүъш үезинде чеде бердивис. Ында Культура бажыңы ийи каът, даштындан көөрге улуг чаагай-даа. Даштыкы каасталгазын чаа кылып, асканы илден, ооң эжин ажык, оон дозу чыды кээп турар. Ынаар кире бээривиске, бир аныяк урут биле улуг кижи батареялар, соңга-рама дозулаап, чай чок турлар. Улуу—Культура бажыңының директору С. Шивит, аныяа—библиотека эргелекчизи Н. Амырлан болду. Сеңтелгениң сөөлгү хүннери чоруп турары ол.

— Бистиң Культура бажыңы 240 хире олуттуг. Сеңтелге, чылыглаашкын ам барык дооступ турары бо. Эрткен чылын одалга системазын шын эвес кылганындан чарлары доңган, батареялар чара тепкен, ону ам чаартып, эде кылып доозуп турар. Улуг залдың үстүү дээвири тиглеңгилеп берген, ам ону пементилеп, малгаштап, чугайлаар,— элээн берге-ле чүве бо ийин. Совхозтуң парткомунуң, ажылчын комитединиң талазындан чамдык боттуг дузаны чедирип турар, а комсомол комитеди (секретары солушкан) Культура бажыңының ажылынга барык дуза чедирбейн турар.

Красноярск крайның хүннериниң Тывага болуп эрткени биске ачы-дузалыг болган. Аалчыларның ачызында соңга пөстерип-даа, кежегелер-даа саттынган, каасталга, көскү агитация-даа материалдары чаартынган. Совхоз аалчыларның кээр мурнунда ол бүгүнү садып кылдыртып бергени өөрүнчүг. Ындыг аалчылар кээп-ле турар болза экп-дир көрүнерем — деп, Культура бажыңының директору Сергей Серенович чугаазын шоодуглуг хүлүмзүрүг-биле доозупкаш, ажылын уламчылай берди.

А шынында культура одаанче совхозтуң болгаш кедээ Советтиң удуртур ажылдакчылары доктаамал сагыш салыр ужурлуг. Ол Культура бажыңының кырында кадында библиотека ийи делгем залда турар. Мында директор — алыында башкы, а библиотекарь — чаа-ла ортумак школа дооскан. Кадрлар чедишпейн турарының бир чижээн моон даа, өске черлерден-даа көрүп болур. Черле ынчаш көрүп-даа, оларның чугаазындан-даа алырга, харысалгазының болгаш негелдениң кошкаан илередир турар фактылар бар. Сезоннуг ажылдар үезинде агиткультбригада көңгүс ажылдаваан, уран чүүл удуртукчузу, киномеханиги чок, хөгжүм херекселдеринден чүгле чаңгыс эрги баян бар, ол-ла. А библиотеканың ажылында база-ла четпестер бар, номчулга конференциязы барык болбаан. Библиотекада 7 муң ажыг ном фондузу, 300 хире номчукчу барын, эрги номнар-дыр дээш номчукчуларның кээр хөөнү чогун, ынчангаш оларның санының өспейн турарын Н. Амырлан чугаалады. А шынында чаа номнарны чогуур черлерден негээр, ном пропагандазын чон ортузунга чорудар, номчукчуларның сонуургалын хайныктырар болгай. Мында ындыг ажылдар кылдынмаан. Совхозта партком, комсомол комитеди, кедээ Совет болгаш херээженнер чөвүлели-биле Культура бажыңының болгаш библиотека ажылдакчыларының аразында харылзаа кошкак болганындан чон ортузунда культура-массалыг ажылда мындыг четпестер бар боор турары хараадаңчыг. Бир эвес активке, хөй-нити организацияларының күжүнге даянып, бир демниг ажылдаар болза, культура-массалыг ажыл бедик деңнелге турар ужурлуг. Ам ажылды дарый экижидеринче кичээңгей салыры чугула.

Чамдык культура одагларының ажылы-биле хандыр таныжа бээрге, оларның турар оран-савазы даштындан көөрге, чараш чаагай, а иштики ажылы кошкак болгулаар таварылгалар бар. Ол кадрлардан, ону шуут дорт харылап турар культура одагларының ёзулуг ээлеринден кол хамааржыр. Ындыг болганда олар хүлээнген ажылы дээш ээ-харысалгалыг, организакчы идепкейлиг, негелделиг, ажыл-агыйжы болур ужурлуг. Оон ыңай совхозка, ажылчын комитеттерге хамааржып турар культура одагларын чамдык удуртур ажылдакчылар, сезоннуг ажылдарның тевиинге алыскаш ындыг чүве ийикпе, «уттуптар» таварылгалар бар. А шынында хамык ажылды хары угда, бир дески деңге көөр, пропаганда болгаш культура-массалыг ажылдарга кыжын, чайын дээр кандыг-даа ындыг сезон турбас ужурлуг!

Ак-Туругнуң Культура бажыңының (директору Ю. Очур-оол) чайгы сеңтелгезин болгаш мында чоруттунуп турар ажылдарны кысказы-биле таныштыраал.

Совхозтуң партком секретары Р. Хунай-оолга ужуражып, Культура бажыңының сеңтелгезин, аңаа эртип турар ажылдар дугайын сонуургаарывыска, ол кысказы-биле мынча дээн:

— Чылыг болзун дээш батареяларны чайдык өрээлдерде каът-каът кылдыр немей кылгылаан, чугайлап, дозулап доозупкан. Ам эрги лозуң, плакаттарны, өске-даа көскү агитация материалдарын чурукчуларга чаартып кылдырткан бис. 200 хире олут бар, олар эргижирээн, ам солуп чаартыр дээш чогуур черлер-биле чугаалажып турар бис.

Ак-Туругнуң Культура бажыңынга кире бээривиске, шынап-ла хаалар агартыр чугайлаттынган, дозу чыды читтээн, шала дош дег, кыланайнып чыдар. Аңаа РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Кара-кыс Оюнга ужураштывыс. Ол ында, Культура бажыңында, уран чүүл удуртукчузу, аңаа он чыл ажылдап келген. Арга-дуржулгазы байлак, ажыл-ишчилерниң дыштанылгазын ажыктыг кылдыр организастап эрттирер дээш активке, хөй-нити организацияларының күжүнге даянып, бодунуң күжүн, билиин харам чокка берип турар. Ында оон удуртканы «Малчын» агиткультбригада кыш, чай чок доктаамал ажылдап турар. Оюн-концерт көргүзүглеринден аңгыда лекция, беседаларны, солун ужуражылгаларны, таңны болгаш өске-даа темалыг кежээлерни библиотека, (эргелекчизи К. Сүгежик), суурда херээженнер чөвүлели-биле (даргазы башкы В. Успун) кады тургускаш, парткомга бадыладып алган, план ёзугаар ажылдап турар. Чорудуп турар культура-массалыг ажылдарга комсомолчу-аныяктарның активин киириштирери чаңчыл апарган. А идик-хеп болгаш ойнаар чүүлдер, хөгжүм херекселдери-биле совхозтуң ажылчын комитеди (даргазы Р. Кошкар-оол) Культура бажыңын хандырып, оон бот-тывынгыр артистери концерттиг ындай-бээр үнүүшкүннер кылыр дээрге, автобусту совхоз берип турар. Сезоннуг ажылдар үезинде программаны чаартып алгаш малчыннарга болгаш хову турлагларынга концерттиг бо-ла аалдап чеде бээрлер. Ол чорааш хана солуннар үндүрүп, лозуң, плакаттарны кылып бээр. Агиткультбригада чүгле совхозтуң комсомолчу аныяктарын эвес, суурнуң уруглар садының ажылдакчыларын, башкыларын, школачыларны база хаара тудуп турар.

Ак-Туругнуң Культура бажыңының ажылчын кабинединге кире бергеш, арыг-шевергин каастап дерип кааны янзы-бүрү булуңнарны база дораан эскерип каар. Чижээ, ында концерттер программазын, темалыг кежээлер сценарийлерин арыг-силиг парлап чурааш, тус-тус кыдыраажтарда аскылаан. Оон-даа өске солун булуңнар бар. Ынчангаш Ак-Туругнуң Культура бажыңының ажылында үлегерин элерги дег, көрүп, билип алгы дег чүүлдер бар-дыр...

Черле ынчаш кайы-даа районга барган көрүп чорууга, кедээ Советтер болгаш совхозтар удуртукчулары боттарынга хамаарышкан культура одагларының сеңтелгезинче, оларның чон ортузунга чорудар культура-массалыг ажылдарынче кичээңгейни кошкады бээр чоруктар бар. Оон ужурундан культура одагларының сеңтелгези-даа, ниити иштики ажылы-даа сулараар. Ындыг ала-чайгаарлаар, чүгле дужун хараар олутпай чоруктардан уштунгаш, ылаңгыя комсомолчу аныяктарның болгаш хөй-нити организацияларының күжүнге даянып, бир демниг ажылдаар, болза эки. Демнигде ажыл-херек бүдүңгүр!

Рейд бригадазының кежигүннери: **С. Ондар,** «Улуг-Хем» солуннуң корреспондентизи; **Э. Моңгуш,** «Тываның аныяктары» солуннуң корреспондентизи; **Э. Кечил-оол,** «Шынның» корреспондентизи.

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ШЫНАР ДЭЭШ

БУДАПЕШТ. Венгр резина үлетпүрүнүң баштайгызы, бо чылын бодунуң чүс чыл болуруп демдеглээр Сегедтиң «Таурус» заводунуң ажылчыннары «Шынар ажыктыг чорукка чедирер, ажыктыг чорук—шынарны экижидер» деп лозуң-биле ажылдап турар.

Заводтуң коллективи бүдүрүлгениң ажылын үргүлчү сайзырадып, бүдүрер кылыгларның шынарын бедидткениниң ачызында бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Чижээ, ында кылып турар автобустарга, чүък машиналарынга болгаш кедээ ажыл-агый машиналарынга ажыглаар дугуйлар даштыкы чагыкчыларның бедик үнелээшкинин алган. Чоокта чаа ол заводка далайда нефть тывыжынга ажыглаар тускай резина шлангыларны кылып эгелээн. Олар дыка быжыг, элээн каш чүс атмосфераның базыышкынын шыдаар, далай суунуң салдарынга алыспас шынарлыг.

ВИНОГРАД ЧЫЫЛДАЗЫ

СОФИЯ. Кооператорларның болгаш оларның дузалакчылары — студентилерниң бригадалары Преславтың аграр-үлетпүр комплекизиниң виноград шөлдеринче үнген. Ол черниң шаг-шаандан туралаа алдаржып келгени чаагай амданныг кадының ажаап алышкынны ында эгелээн. Эрткен чылдар ышкаш, бо чылын база-ла баштайгы чаагай каттарны Совет Эвилелинче чудуруп чоруткан.

Преславтың оң ийи чыл мурнунда тургускан АҮК-ы бодунуң чедиишкиннери-биле чуртта алдаржып, сураглаан. Ооң виноградчылары эң эки чедиишкиннерлиг болган. Ында 700 кижи 2,5 муң гектар виноград шөлүнде ажылдап турар. Чаа арга-дуржулганы болгаш амгы үениң болбаазын техниказын ажыглаанының ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үргүлчү улгадып турар. Амгы үеде чүгле виноград салбактарын кезерип болгаш дүжүт ажаап алышкынын хол-биле кылып турар болгаш арткан ажылдарны бүрүнү-биле механизастаан.

Ажыл-агыйны эртемге үндезилеп чорудары виноградтың дүжүдүн республикада ортумак көргүзүгден дыка бедидер арганы берип турар. Чижээ, эрткен чылын ол гектар сапындан-на 908 центнер болган. Ажыл-агый чылдың-на 18 муң тонна виноградты күрүнеге саткаш, оон бодунуң орулгазының чартыындан хөй кезиин ап турар.

АЖЫЫ УЛУГ ЧАА ЧҮҮЛ

БЕРЛИН. ГДР-ниң специалистериниң чогаадып, кылганы электрон-херелдиг каңнаашкын кылыр автоматтыг херексели каңнаар ажылды боду башкарып турар. Ооң «мээзи» боп турар универсалдыг саналга херексели — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер, электри энергиязын чарыгдаарын эвээжедир. Ол чаа агрегаттың күжү улуг болганындан 80 миллиметр чедип турар кылын каң демирлерни тудуштур каннаар аргалыг.

Амдызында ол чаа чүүл шенелдеде турар. Ынчалза-даа республиканың элээн каш үлетпүр бүдүрүлге черлери ону чагыдып алган. Ындыг сонуургал черле билдингир: ол үлетпүр «рободунуң» тургузуу ону бүдүрүлгениң янзы-бүрү адырларынга ажыглаарынга эптиг кылдынган.

ШАЛЫПКЫН ХӨГЖҮЛДЕ

ГАВАНА. Кубаның ак-коргулчун үлетпүрүнүң бүдүрүлге черлерин чаартып, кылыры шалыпкын темп-биле чоруп турар. Чигир-биле чергелештир ак-коргулчун республиканың акша орулгазының база бир чугула үндезини боор турар.

Чурттуң чөөн кезээнде Моа хоорайда «Педро сотто альба» дээр даг үлетпүрүнүң комбинадын чаартып, калбартырынга 108 млн. ажыг песо акшаны тускайлаан. Амгы үеде ол түңнүң хөй кезиин ажыглап, чарыгдаан болгаш ак-коргулчун холумаан революция мурнундаазының хемчээлинден элээн каш катап хөйнү бүдүрер арганы берген.

Кубаның ак-коргулчун үлетпүрүн чаартып, сайзырадырының ажылы Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле 1977 чылда эгелээн. Ооң-биле чергелештир тудугжулар чурттуң чөөн кезээнде Пунта-Гордада ак-коргулчун арыглап, кылырының база бир-үш дугаар комбинадын тудуп эгелээн турган.

Ол—Кубаның эң улуг тудугларының бирээзи. Ында куба инженерлер, техниктер болгаш ажылчыннар-биле кады 400 хире совет специалистер база ажылдап турар. Ооң чанында ак-коргулчун заводтарының дериг-херекселдерин болгаш даг-руда техниказын септээр цехти база тудуп турар. Ону ажыглалга киирип, ажылдадып эгелээн соонда магадылал кезектериниң берге айтырыы үзе шиитпирлеттинген.

(СЭТА).

1948 чылда бактаап тургустунган Көрей Улус-Демократтыг Республика эрткен чылдар иштинде танытпылмас кылдыр чаартынган. Көрей улус Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның талазындан дузаламчыны үргүлчү ап турар. Бистиң чурттуң киржилгези-биле КУДР-да Ким Чак аттыг металлургия заводун, Пукчан ГЭС-ти, химия, электри техниктиг болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларының тудугларын кылган.

ЧУРУКТА: найысылалда улусчу Культураның ордузу.

О. ИВАНОВТУҢ фотозу.

ИНДИЯДА ҮЕРЛЭЭШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Уттар-Прадеш, Орисса болгаш Мадхья-Прадеш штаттарынга күштүг үерлээшкин болган. Ганг болгаш Маханади хемнериниң суглары эриктен ашкан түңнелинде үерлээшкин болган. Бойдустуң халаптыг ол болуушкунундан 20 миллион кижи когараан. Хөй кижилер чурттаар бажың чок арткан. Кедээ ажыл-агыйга база улуг когарал таварышкан.

Үерлээшкинден качыгдаачыга эм аймаан болгаш аъш-чемни самолёттар-биле чедирип берип турар.

ПАП АГЕНТСТВОНУҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польша Улус Республиканың Берниде элчин черинге удур дерзии үүлгедиг-биле холбаштыр В. Ярузельскийниң даасканын ёзугаар ПУР-нуң даштыкы херектер министри С. Ольшовский тускай бөлүктү тургускан деп, ПАП агентство дыңнаткан. Бөлүктүң составынга Польша Улус Республиканың Даштыкы херектер министерствозунуң, Иштики херектер министерствозунуң, Национал камгалал министерствозунуң, Юстиция министерствозунуң төлээлекчилери кирген. Дерзии өлүрүкчүлерге туттурган польша хамаатыларның — ПУР-нуң Берниде элчин черниң ажылдакчыларының амы-тынын камгалаар база оларны хостаар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни делегей эргезиниң принциптеринге дүүштүр ол бөлүк ап чорудар сорулгалыг.

Өлүрүкчү үзелдиг дерзии кижилер ПУР-нуң Берниде элчин черин амга чедир эжелевишаан, польша хамаатыларның амы-тынынга кыжанып турары-биле холбаштыр Швейцарияның эрге-чагыргалары-биле демнежип алгаш, элчин черниң ажылдакчыларын хостаар сорулга-биле ынаар Польшаның тускай бөлүүн доп-дораан чорударын ПУР-нуң чазааның саналдап турарын Швейцарияның Варшавада элчинниге ПУР-нуң Даштыкы херектер министерствозу дыңнаткан. Тускай бөлүкке Швейцария баар чөпшээрел бижиктерин бээрин ПУР-нуң чазаа Швейцарияның эрге-чагыргаларындан дилээн.

КЫЗЫГААРГА ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Таиландының шериглери улусчу Кампучия-биле кызыгаарда бөө-чепсектиг өнчүк-чөңгээни үргүлчүлеп турар.

Кампучияның СКП информация агентизиниң дамчытканы болза, августуң сөөлгү—сентябрьның баштайгы хүннеринде таиланд үгер-боолар Кампучияның кызыгаар чоогунда хөй районнарын кувитүү-биле 60 ажыг катап боолаан. Таиландының агаар шериниң самолёттары болгаш вертолёттары ол-ла үениң дургузунда Кампучияның агаар делгемнеринче чаңгыс эвес удаа шургуп кирген, ол ышкаш таиланд суднолар оон девискээр сугларының кызыгаарларын 130 катап үрээн.

ПАЛЕСТИН КОМПАРТИЯНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДАМАСК. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Рейганның саналдааны Чоокку Чөөн чүк айтырыын шиитпирлээриниң «чаа планы» дээр чүүлү Кэмп-Дэвид сүлчээзиниң уламчызы боор, ол девискээрге америк тергиидээшкинин албадал-биле тургузарынче угланган. Вашингтон ол сорулгазын «совет кыжанылышкын» дээр хоозун чулчуруушкунга сылдагла алган. Израильдиң болгаш элээн каш реакцылыг араб ёзу-чурумнарының киржилгези-биле шериг бөлүгленишкинин тургузары-биле чедип алырын кордап турарын Палестинниң Коммунистиг партиязының ында парлаан медеглелинде айыткан.

Рейганның планы дээрге ливан болгаш палестин улуска удур израиль агрессияның киржикчизи кылдыр бодун сойгалаттынган америк империализмниң ёзулуг арнын чажырарының, Кэмп-Дэвидтиң сүлчээзинче араб чурттарны амдаа немей киирериниң, араб-совет найыралга согугну кылырының, национал хостуга болгаш социал деңнелге дээш ол девискээрниң улустарының демиселин деткииринге Совет Эвилелиниң ролюн кудуладырының оралдажыышкыннары-дыр.

Рейганның ол саналын Тель-Авивтиң эжелекчи чүткүлдерин дорту-биле деткип турар америк администрацияның политиктиг чаа аргазы кылдыр көөр ужурлуг. Палестинаны хостаар организацияны (ПХО) долгандыр сырый каттышкан бүгү палестин патриоттар ол америк планга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны кылыр ужурлуг деп, ук документиде айыткан.

Палестин айтырыгны чөптүү-биле шиитпирлээриниң аргазы—ПХО-ну болгаш Совет Эвилелин киириштирбишаан, сонуургалдыг бүгү талаларның киржилгези-биле делегей конференциязын чыылдырары болур.

ФИР-НИҢ КОНГРЕЗИНДЕ

БЕРЛИН. (СЭТА). Удурланышкын демиселчилериниң Делегей федерациязының (ФИР-ниң) конгрези ГДР-ниң найысылалында ажыттынган. Тайбың дээш, чавырлыышкынның политиказын үргүлчүлээр дээш, боо-чепсекти эңдере бүдүреринге удур, фашизмни Барыын чүк чурттарынга катап тургузар дээш бүгү оралдажыышкыннарга удур шиитпирлиг хөделир дээш демиселдиң айтырыглары конгресстиң киржикчилериниң кичээңгейиниң төвүнде туруп турар.

Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында Совет Эвилелиниң хүлээлге алганынга ФИР-ниң чиңгине секретары А. Лот байыр чедирген. ССРЭ-ниң ол хүлээлгезин Федерация бедик-биле үнелеп турарын ол демдеглээн. Совет Эвилелиниң үлегерин доп-дораан эдерериниче бүгү күрүнелерни А. Лот кыйгырган.

АРАБТАРГА УДУР СҮЛЧЭЭ

АКШ-тың камгалал министри Уайнбергер Чоокку Чөөн чүкке чораш барган. Ол ынаар чоруурунуң каш хонук мурнунда Вашингтонга Израильдиң камгалал министри Шарон-биле ужурашкан. Министрлер боттарының 45 минута иштинде ужуражыышкынының хөй кезиин Ливанның дыка улуг картазының чанынга эрттиргеш, ооң соонда боттарының эң чоок дузалакчыларын безин албайн өске өрээлче кире бергеннер. Бүгү чүүлдерни ап көөрге, чогум-на ол ужуражыышкын үезинде эң-не чажыт байдал-биле Уайнбергерниң Чоокку Чөөн чүкче чоруурунуң сөөлгү чүүлдерин дугурушкан боор турар. Ужуражыышкын төнген соонда Шарон ооң Израильче баар деп турарының программазының дугайын Уайнбергер-биле дугурушканын сеткил ханып чугаалаан.

Тель-Авивке Уайнбергерниң чугаалажыышкыннарының ёзулуг утказын чажырар дээш америк-даа, израиль-даа талалар дыка оралдашкан. Делегейниң хөй-ниитизин алаактырар дээш, тодаргай-ла оралдажыышкынны база кылганнар. Ол сорулга-биле Уайнбергерниң аңаа баары Чоокку Чөөн чүкте байдалдың дугайында медээлер чыыр сорулгалыг деп медеглээн турган. Лондонның «Таймс» солуну аңаа холбаштырган чүүлүнге ол байдалдың факт-барымдааларын ниитиге билдиртир болгаш немелде тайылбыр херегдеттинмейн турар деп дорту-биле бижээн.

Херек кырында Ливанда израиль эжелекчилериниң 100 муң кижилиг армиязының турып турарын кижи бүрүзү билир болгай. Ынаар 1.300 израиль танкыларны, 1.300 куяктыг транспортёрларны, 15.000 автомашинаны октаан. Ливанда Израильдиң артиллериязының, ужар чүүлүнүң болгаш флодунуң кол согуушку күштери мөөңнеттинген. Ынчангаш хамаарышпас, чаңгыс аай күрүне болур Ливанның турар азы турбазының талазы-биле боттуг айыыл тургустунуп келген-дир. Ливанны ийи чарган, эжелеттинген ливан черге «хөй национал-дыг күштерниң» америк шериглерге үнделээш, тургузар дээп бодал улам-на билдингир кел чыдар.

Вашингтонуң эмиссарының Чоокку Чөөн чүкке аай-чоруурунуң түңнел чери —Каир болган. «Нью-Йорк таймстың» бижээни-биле алырга, ол аңаа «Израильче аай-чоруктуң деңнээри-биле» барган. Ынчалза-даа Чоокку Чөөн чүктүң частыг үнүп кээп болур айтырыгларын Вашингтонуң каңгыш-бир деңнеишкин көөрүнүн угтаймында чуга-даа турбас ужурлуг. Каттышкан Штаттар мурнундагызы ышкаш израиль агрессорун талазын-да долуу-биле бүрүн туржуп, ону боо-чепсек-биле хандырып, ооң эжелекчи чүткүлдерин деткип турар.

Чоокку Чөөн чүктүң эң нарын айтырыгларын палестин улустуң кара чаңгыс дүрүм ёзугаар төлээлекчизи Палестинаны хостаарының организациязы-биле катай-хаара сонуургалдыг бүгү талаларның чүгле коллективтиг күжү-биле шиитпирлеп болурунуң дугайын ында болуушкуннарның түңнелдери маргыжар арга чок кылдыр бадыткап турар. Совет Эвилели чогум-на ындыг туруушту ээлеп, Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязын чыылдырарын саналдаан.

Г. ШИШКИН. (СЭТА).

БЕЛЕКТЕР

Ульяновскиде ажыттынган делгелгениң экспонат бүрүзү хөй национальдыг Совет күрүнениң үндезилекчизи, делегей пролетариадының баштыңчызы В. И. Ленинге ынакшыл болгаш хүндүткел-биле сиңниккен.

Ленинчи мемориал төп, келгеннерни бар бүгү чараш өңнер-биле уткуур. Ильичиниң портредин сиилбээн хевистер болгаш аргыглар делгелгени байырлал шинчи кирип турар. Оларны хөй-хөй эвилелдешкен республикалардан улусчу ус-шеверлер ульяновчуларга кылып чоруткан. Ындыг хевистерниң бирээзин РСФСР-ге Казах ССР-ниң литература болгаш уран чүүл хүннериниң киржикчилери хоорайга чоокта чаа эккеп берген.

Волга чоогунда хоорайга мөңге доштуң черинден эккелген мамонт азыын ырак Якутиядан чоруткан. Ында В. И. Ленинниң портрет чуруун РСФСР-ниң улустуң чурукчузу Т. Амосов оюп сиилбээн болгаш якут ядыыларның конференциязынга ооң 1921 чылда чоруткан телеграммазының сөстерин бижээн. Ында Владимир Ильич якут улус массалары тус черниң байларының дарлалындан хосталгаш, орус ажылчыннарның база тараачыннарның дузазы-биле улусчу эрге-чагырганы быжыглаарының оруунче кирер боор деп идегелин илереткен.

РСФСР-ниң улустуң чурукчузу А. Ковалевтуң каастап кылганы Палехтен эккелген кайгамчык чараш шулгуургажыгаш көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудар. «Ленин дугайында ыры» деп адаан харыкчок бичии хемчээлдиг кылдыр кылган чуруктар баштыңчының чуртталгазының аңгы-аңгы үелерин көргүзүп турар. Ильичини бис ында Разливте майгып чанында, Кремльде субботникте, Горкиде тараачыннар аразында көөр бис. Ол чуруктарны эвилелдешкен республикаларның бүгү төлээлекчилериниң ССРЭ-ниң улустарының бузулбас найыралын илередип турары деминг чыскаалы каттыштырып турар.

Ооң чоогунда 1917 чылда Ильичиниң Петроградка даштыкыдан ээп келгени 293 дугаарлыг паровозтуң ажылдап турар модели. Паровозтуң он катап бичелеткен үлегер-моделин Ленинаканда депонуң машинизи Р. Оганесян бодунуң оолдары-биле кады кылган.

Ульяновчуларга онзагай суй-белектерни даштыкы аалчылар база бараалгаткан. Оларның аразында — Прагадан келген хрусталь ваза база бар. Ону хоорайжыларга Лениниң төрээн черинге чоруп тура Густав Гусак белекке берген.

«Интеркосмос» программа ёзугаар кады ужудуушкун кылган совет космонавт Н. Рукавишниковтуң болгаш ооң болгар эжи Г. Ивановтуң хевирлерин сиилбээн чараш хевис база көскү черде турар. Ол дээрге Болгарияның ажылчы чоннарының белээдир.

Ульяновскиде Венгрияның, Вьетнамның, Польшаның, ГДР-ниң, өске-даа даштыкы чурттарның төлээлеринин эккеп тывысканы белектери бар.

В. ЗЛОБИН,
СЭТА-ның корр.
Ульяновск.

Чечен чугаа

АЗА БЕРГЕШ...

«Каш ада ажыр ызыгуур салгаан, сураглыг аңчыларның бирээзи, киштиң каразын, дилгиниң кызылын сүрүп чорааш тывар эр хей!» — деп, мээң ачамны чоннуң мактап чугаалажып турары хөөредиг эвес.

Шынап-ла, мээң ачамны көөрге, чаваа аът угбас, тар эжикке сыңмас узун, ча кирижи дег, делгем дурт-сыныг, мөге-шыырак шыңганнарлыг, аптара дег делгем хөректиг, бодунга таарышкан эът магаботтуг, тура-сорую кыптыгып чоруур, орлан-эрес болгаш улуг харлыг тайгаларга улуп, сыгырып турар шуурган хатка-даа боглуп көрбээн, тоолда маадыр дег түрлүг эр-ле болгай.

Ачам Хан-Дээр ажып, алды, киш сүрер дээнде каш хонук бурунгаар уйгу-дыжын уттуптар, аалдар кезип, өөрүн беделеткендирип, аъттарын дагалап, артынчак-таалыңын, аъш-чемин, оък-чемээн аайланып, ая-дузаан тудуп, суйбап туруп бээр.

Боду эскербес кижи ийикпе, арта мынчаар сырыналып ырлап турар апаар:

Сыннар кыры харлыг көстүр
Сырбык кежи агарган боор...
Оргулаашта ачам одаан
Оглу мен ам сакты бердим...

Ачам аалдан үнүп арга киргенде, дергизи курут келир эвес, черлик амытаннарның күчүтен хааны болур адыгмажаалайларны безин та кашты даалаап — санап четпес!

Ачам аныяанда канчаар аңнап, диниңнеп чораанын хөөреп орда, пөштүн адаакы будуунда тоорук казып, чызырадыр чемнеп орган диин караакка көстүп, кожазында тудуш кара пөштерде чемнеп чоруур өөрүнүң хыг-хыг кылдыр будуктар дамчып шураан даажы кулактарга дыңналып көөр.

Аңчы кижи диниңнээр өйде
Аъттаныр дээш дөстүнмейн
бар:
Хан-Дээр сыны мени кый
деп.
Халдып кел!—деп, турган-даа
дег...

—Шаанда мынчаар ырлап чораан мен, ам арта аялгазын тыппайн бардым. Канчаар дыңналы-дыр, уругларым — дээш, орган улусту эргилдир көргүлээр.

—Эки-дир, эки-дир! Оош, оош, ам база бир ырдап дыңнаалы—дээш, адыштарывыс часкап, дилеп-ле эгелээр бис.

Ачам хүлүмзүре каапкаш, хөрээн хозаткылаарга, олурган улустуң шимээни чидип, тыныжы безин чавызай бээр. Адар боомну холга туткаш,

Арга кирип аңназымза,
Алды, диниңниң кежин
сойгаш,
Артып алгаш чанып кээр
мен—

деп ырлаптарга, база адыш даажы чаңгыланы бээр. Мээң ачамның аптара дег делгем хөрээн каастап, чазактың дээди хавыязы Ленин орден чырып чоруур. Ол дээрге күрүнеге бедик шынарлыг хөй өлүк дужааганының херечизи-дир.

Алдарлыг аңчының оглу болганымга чоргаарланып, ачамның ызыгуур салгаан мергежилин шиңгээдип алырын, бичии чажымдан-на четтикпейн күзеп чораан мен. Эржигеш боол өзүп келгеним ол чүве, айтыр салаам ачамның берген аксындан октаар сырбык боозунуң мажызын чаза тудуптар апарган мен. Буттарым черге дээр, дегбес дежү, кудургайы-даа дөмейле, тура-сорук мени ынчаар чалгыннапкан. Ол-ла чылын чодуу, күшкүлден эгелээш, элик-хүлбүске чедир ээр дергизинге кызыдыптар апарымга, «Аңчы бооруң демдээ ол-дур, оглум»—деп, ачам мени улам хөй-аът кирип мактап турар апарган.

Кыштаавыстың чоогунга ханы эвес өзеннер, үзүк-үзүк дүк шеттерлиг шиви, чойган, пөш, хады холуй үнген кош аргалар бар. Ол-ла девискээрде ачамның меңээ айтып берген кокпа оруктарлыг, кедеп алырынга эптиг, ажытталдыр үнген кээр кестери, дүпе, хүндүс-даа амыр-дыш бербес, карактарымга чуруттунуп көстүп кээр.

Шактар угбам биле ийилээ каш ай бурунгаар коданда хой, өшкүвүстүң дээжин ээлчежип кадарар чаңчылдыг апарган бис. Бир эртен туруп келгеш, шайлан орувуста, «бүргег, бораанныг, соок хаттыг багай хүн-дүр. Оглум доңуп, түрей бээр» дээш, ачам мээн дээжимни солуп, аалга арттырып каапкаш, хоюн ажылып одарже үндүре берген. Шынааның доңмас кара суглары бусталып, төнмес ырын кыңгырады бадырып, узун оруун уламчылап чыткан. Куюм чүрек дөстүнер боор бе, хат-шуурган намдай бээр аразында, аксындан октаар сырбыым боозун авам көрбээнде алгаш, кышкы хүн чүгүрүүнче кире бергенде, аргаже аңнап чорупттум.

«Аштаан-суксаан сен бе? Хаттыг-шуурганныгда аалынга чүге орбадың? Арганың аңкужун доюлдурба!» дээш чаңгыс мени удур сегирткензиг. өрү дээрже эргиништелип үнүп, бадып, улуп, сыгырып турар дувү-шуурганның хат үзүк-соксаал чокка көскенирге, куграг будуктар, озалааш шеттер шыдашпайн сынып, ында-мында октаап даш дег, оруум доза кээп дүжүп тургулаан.

Кара-доңдак душкен эвес,
Кижи доңар соок кайдал?
Хайыракан шимчээн эвес
Кижи коргар чүве кайдал? —

деп, тыва улустуң ызыгуур дамчаан бо ырының ханы утказында кыжын сооктап, чаңын хайыракандан камгаланып чор дээп өөредигин ынчан билген мен.

Доңуп түрээнимдеп ийи будум бурунгаар бастынмастаан. Аалче ээп чанар уг-шиг уттундурган. Чүгле түрээмниң хөлээзиниңиг согары, ыракта аъттыг кижи шошкуп орган ышкаш, бодумга тук-тук кылдыр дыңналып турган.

«Оглум доңуп түрей бээр дээш, ачам аалга арттырып кагбады бе? Ам та кайда мени дилеп, дувүреп чор ыйнаап, ачам, авамның чагыг-сургаалын дыңнаваан багымбиле улуг бурууну кылдым. аал аразы база ырак., арга ишти адыг, бөрүлүг дижир болгай. үш дун ортузунда ээ аргага мени кым кээргээрил? Дириг чанар аргазы чүл?» деп бодап келдим.

«Сугга душкенде бызаа сугжу» деп чоннуң мерген чугаазы бар. «Будуң кедүргеш—базар оруууңну, сының ээккеш—кирер эжииңни бодап чор. чуртталганың шуурганы бойдустан дошкун!» деп сагындырган ышкаш болган.

Кидис ук бут эдерер, оол уруг адазын дөзээр дижир болгай. Мээң күзелим ынчаар боттанган. Күш-ажылчы базымым аңнаар-тывыжы-биле ханы холбаалыг.

О. АРАКЧАА.

«ДЕРСУ УЗАЛАНЫ» ҮНЕЛЭЭНИ

А. М. ГОРЬКИЙНИҢ В. К. АРСЕНЬЕВКЕ ЧАГААЗЫ

Хүндүлүг Владимир Клавдиевич!

Силерниң номуңарны недергей-ле таалап номчудум. Ооң эртем талазы-биле ылап-ла дадагалзаа чок, кончуг улуг үнелииниң дугайын безин чугаалавайн чыткаш, мен ооң дүрзүлеп көргүзер күжүнге хандыкшып, магададым. Силер Бремниин болгаш Фенимор Куперниин бодуңарга шиңгээдип ап шыдаан-дыр силер, — ол болза багай эвес макталдыр, бүзүреп көрүңер. Гольдуну Силерниң бижээниңер тергиин эки-дир, ол меңээ «Следопытка» бодаарга, усчок артык көскүлең кижи-дир. элээн чечен-даа-дыр. Шын-на сеткилимден Силерге байыр чедирдим.

Шак бо кайгамчыктыг номнуң ийиги үндүргенин авторундан алзымза, кончуг-ла өөрүүр ийик мен, сон ыңай, меңээ ам-даа ийи экземплярны чорудуп бээр кылдыр «Ном херзэнге» чугаалаарын Силерден дилеедим.

Силерниң шак ол ажылыңарны үндүрерин күрүнениң ном үндүрер черинге чоп сүмелевес Силер? Ооң чугулазы, каас-чаражы ышкаш, база-ла шак ындыг маргылдаа чок.

Силерде фото-чуруктар база бар ышкаш-тыр, номну чуруктарлыг-даа кылып болгай-ла. Бодунуң чуртун билзе чогуур аныяктарга кайы хире кайгамчык эки номчулга болур-дур, бодап көрүңер даан.

Силерге бодумнуң номумну чоруттум. Менди-чаагай.

А. ПЕШКОВ.

А. Даржай.

ДАЛ-ДУЪШТУҢ ШҮЛҮКТЕРИ

Ырма сынчыг,
Ышкамнанчыг.
Өрттендир чиир—изии
дендии.
Өрге чылгаар хензиг өл
чок.
Көжээ кижи, базырыктар..
Хөг чок хову—дыка херии.
Көжүп шимчээн чүве-даа
чок.

Ырма сынчыг,
Ышкамнанчыг.
Улуг изиг халыын айы.
Шөлээ болгаш сургуул өйү.
Уруум күзүн чедиге баар—
Шөлээн, дыштыг чоруп тур
мен,

* * *

Кедээ болгаш хоорай чону
Хөлзеп дүүрээн—
шылгалдалар...
Нелерниң, адаларның,
Прейлерниң байгы сөзү:
«Институт канчап кирер?!»
Изиг ышкам июль айы.
Уруум чаа-ла чеди класс,
Шөлээн, дыштыг базып тур
мен.

* * *

Даамчыргай изиг дүъште
Далаш-даа чок хөлегеде
Таваар саадап, бодал бодап,
Тамчык көрүп олуру мен.
Талыгырда чиргилчинде
Даңгына кые холун сунуп,
Эриг чымчак хүлүмзүрүүн
Эргелелдиг саара берди.
Карактарым
шимдингилээн—
Ханы бодал дүшче шилчээн.

Шүлүк кыдыраажындан

ӨСКЭЭР ЧҮТКҮЙ БЕРГЕН БОЛЧУК

Аалывысты оюп эртпес
Ачамның чоок өңнүү
турган—
Аразындан суг-даа өтпес
Аралажып чораан улус.
Айда шалың чандыр албас.
Акшаны-даа чээп ап чорду.
Ачам өңнүү арай чөорту
Аалга келбес болу берген.
Чылдагаанын соонда билдим,
Чычаан садып алган болчук.
Өнчү сүрүп, хайдымар
дээш
Өскээр чүткүй берген
болчук.

М. ТИРЧИН.

ЭРГИЙ БОДАП ОЛУР СЕН БЕ?

Хөлдүң кыры бырлаңайнып,
Хөглүг салгын тынгылай-
дыр.
Кежээниниң думаалайы
Хемивисти чажырыпты.
Чугаа соксаан. Ыржым
дүшкен.
Сугда балык мөлчурай-дыр.
Имир өттүр карактарың
Имистелип чайнай-дырлар.
Көржүп келгеш,
бижииргежир.
Хөөрээр сөс чок, муңгак
орар.
Эртен келир чуртталгавыс
Эргий бодап олур сен бе?

Николай КУУЛАР.

КУПРИННИҢ КИЕВТЕ БАЖЫҢЫ

Украинаның найысылалында Куприннин бажыңы дээр бажыңны чаартыр эде кылырын реставраторлар дооскан.

Эрги почта шөлүнде бөдүүн «якорь» гостиницазынга «Киевлянин» болгаш «Киевское слово» солуннарга репортёрлап турган үезинде чогаалчы чурттап турган. Дыка хөй чогаалдарын ол аңаа бижээн. Гостиницаның бодуи, ооң үечергелериниң демдеглээни болза, А. Куприн «Амыдыралдың хемк» рассказта база «Оңгар» деп тоожуда чуруп көргүскен.

Хөй шаг-үе эрткениңден эрги ханалар сандан үнген. Ынчангаш оларны шуут ап каапкаш, бажыңны катап туткан. Эрги архитектура элементилерин ханы өөренип, бажыңның телевилелин тургузуп, ооң эге хевирин специалистер хевээр кылдыр тургускан. Аңаа чүгле чаңгыс эдиишкинни кылган,— ийи каът бажың үш каът апарган.

Чаартылга ажылдары доозулган, бажың бурунгу шинчизинче кирген. Удавас ону бир албан чери ээлей бээр. А. Куприниң адып киирген мемориалдыг самбыра фасадты ээлей бээр.

Ю. МАКАРОВ,
СЭТА-ның корр.
Киев.

Сыптарында уттунмас
Чыжырганам бо-дур ийин.
Сарыг-сарыг шурулар дег
Чаагай болгаш чаражын көр.
Чыжырганам эм кат чүве
Чыда ышкаш теңнерин көр.
Тенекпейлер сыга берзе,
Тени-биле кадаптар кат.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Кадык болуксазыңза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.05 — Чалыылар чогаадылгазы. 9.35 — «Федор Трофимович болгаш... өскелер-даа». 4-кү дамчыдылга. 10.05— «Дайын болгаш тайбың». Уран-чечен фильм. 4-кү серия. «Пьер Безухов». 11.40 — Хөй эки бараанпар дээш. 12.10— «Спортлотонуң» 37-ги тиражы. 12.20 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 6-гы гвардейжи танк армиязының хоочуннарының ужуражылгазы. 13.50 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Грециядан дамчыдылга. 14.50— Бөгүн делегейде. 15.05 — «Руде право» солуннуң шанналдары дээш хоккейге чурттар аразының маргылдаазы. ЧССР биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары ойнаар. Чехословакиядан дамчыдылга. 17.10—«Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 18.10 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.40 — Мультфильм. 18.50 — «Революцияның өңнүктери болгаш дайзыннары». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. Йемен Улус-Демократтыг Республиканың дугайында. 19.40 — «Суугужулар». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.35 — «Андрониковтуң сөзү». 4-кү фильм. Ол теңгеп соонда— телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.55— Воронежтиң телестудиязының программазы: «Хоорай, далай, арга-арыг». Долгандыр турар чүүлдерниң камгалалының дугайында телеочерк. РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Золотарёва ырлаар. 15.40 — «Онза сагышсырал». «Ол-ла черинге шиитпирлээр» деп бөлүк дамчыдылгадан. 16.35 — «Музыка киоскузу». 17.05— Сугга хаактаар спортка ССРЭ чемпионады. 17.50 — «Өлүрүкчү чорук дээш буруудаттырган». 18.00— Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак»— «Торпедо» (Кутаиси). 2-ги кезээ. 18.45 — Делегей болуушкуннарының допчулалы. 19.00 — Улуг Октябрьның 65 чылынга. «Бистиң допчу намдарывыс». 44-кү фильм — «1960-гы чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хрюша-биле Филяның чаа ужуралдары». 1-ги дамчыдылга. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-нептерелдиг программа. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55 — «Ажыл-херекчи кижилер». Уран-чечен фильм.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 11-ДЕ

«ПИОНЕР»: «№ 104 киночылынды» 12.30 «Шокар рейс» 10.40, 13.50, «Байырлыг» деп чугаалап шыдавас мен» 15.40, 17.30, 19.00, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Крамерге удур Крамер» 15.00, «Эрес-кашпагай» 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Халымак кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр агаар болур, бичии чаъстаар. Соңгу чүк угланыышкынныг хаттың кужү секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы 10—15 градус.

Кызылга бүргеп, аязыр, дымырааш чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың кужү секундада 9—14 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 13—15 градус.

«Мосфильм», «Довженко» киностудияларының кады үндүргени «Мерген угаанныг Ярослав» деп өңнүг, уран-чечен фильм республиканың кино экраннарынга удавас үнүп эгелээр.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

КЫСКА ШООДУГЛАР

БАШКЫ:—Сен дыка эки чогаадыг бижээн-дир сен, ынчалза-даа сээң ооң чаңгыс партада олурар кожанныы-биле колдуунда дөмей-тир. Ону мен чүү деп билип алыр мен.

ӨӨРЕНИКЧИ:—Мээң кожамның чогаадыын база дыка эки деп билип алыңар, ол-ла.

* * *

— Мээң кадайымның угааны черле чиктиг ийин, эш.
—Уттуучал бе?
— Чок, ындыг эвес, харын шуптузун сактып чоруур.

* * *

Ыттар ээлери чугаалажып орган:
— Мээң Асторум солун алыр дээш боду чоруп турар болгай!
— Билир мен, мээң Рексим ол дугайын меңээ дүүн чугаалап турган чүве.

* * *

— Жак, кырган-ачаңны школаже кел деп чалап көрем.
— Чүге кырган-ачамны?
— Сээң ачаң-биле ол чугаалашсын, чүге дээрге сээң бажыңга бижээн чогаадыыңда частырыглар хөй-дүр.

* * *

ЧЕМ ДАЖЫНЧЫЗЫ:—Бифштекс силерге тааржыр-дыр бе?
— Ах... специалист кижи болганымда— бирги сорт-тур.
— Силер повар силер бе?
— Чок, сапык кылыр кижи мен.

* * *

— Магазинче барып көрем!—деп, кадай ашаан айбылаан.
— Ойт, күжүрүм, дашкаар ыт безин үндүр сывырары берге, чаъстыг ышкажыл...
— Че, ындыг болза ыт чокка чорувут!

* * *

— Бөгүн класс удуртукчузу сенээ база катап хомудап, хорадап тур—деп, оглунга авазы чугаалаан.
— Ындыг болбас ужурлуг, мен бөгүн школага барган эвес мен.

* * *

— Радиолаңар ачыладып көрүнерем?
— Танцылаарыңар ол бе? Дүне ышкажыл.
— Хоржок, бис удуур деп тур бис.

«Кожаларывыс кызы» деп О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАА ТЫВЫЗЫКТАР

Төрүттүнгеш удавас
Дөрт-ле буттуг кылаштаар.
Оон ыңай муңчулбас
Олчаан ийиге-артып каар.

Калдак сынындан
Хар ыравастаан.
Сөөк чалымдан
Сөөскен турулган.

Бажы биле кудуруу —
Бар-ла ооң бүдүжү.
Кымны-даа тоттурар,—
Кылыр ишке сундугар.

Ө. ЧИҢМИТ.

Октаарга кушталган,
Оду-көзү чивеңнээн.
Сылдыстарга чедер чазып,
Сыладыр дээскинген.

Хөй карактыг,
Хөм кадаглыг.
Тону кидис,
Долгандыр курлуг.

Дүне, хүндүс оожургавас,
Түккүледир соп-ла турар.
Удуурга-даа соксап болбас,
Улаштыр-ла ажылдаар.

Кылын харга бастырза-даа,
Кыштың соогун тоовас.
Чашкылапкан чинчилер дег,
Чараш кызыл чыткылаар.

О. БОРАШ.

Сонуургактарга

КУДА ДУГАЙЫНДА

Алдын болгаш мөңгүн кудалардан аңгыда ситец, харын-даа ыяш куда база бар дижир. Ол шын бе дээрзин улус сонуургап турар. Ооң дугайында Москва хоорай Совединиң ХБАБ килдизиниң эргелекчизи С. Кулаева мынчаар чугаалап турар:

— Куда дүшкен хүнүң демдеглээр чаңчыл шагдап бээр туруп келген. Мөңгүн куданы 25 чыл эрткен соонда, алдынын —чартык чүс чыл соонда байырлаарын улус колдуунда билир. Чаа өгленген, аныяк өг-бүлениң стажы эвээш болуру билдингир, ынчангаш олар база-ла өөрүшкүлүг хүнүң демдеглексээрлер. Ынчангаш чоннуң чаагай ёзулал чаңчылдары ону барымдаалап турган.

Өгленгениниң бир чылында ситец (шокар пөс) куда дүжүрер турган. Чамдык черлерде ону марля куда-даа дижир.

Беш чыл болганда ыяш куда болур. Куданың адындап безин алгаш көөрге, ыяш дээрге ситецке бодаарга быжыг ышкажыл. Чеди чыл соонда чес куда болур. Чес база-ла быжыг, үнелиг металл, ынчалза-даа оон үнелиглер база хөй болгай.

Он чыл эрткенде өкпең өңнүг куда, он беш чыл соонда шил куда болур. Чээрби чыл соонда шаажаң куда дүжер. Үжен чыл кады чурттаанда жемчуг, дөртен чыл болганда —рубин, чартык чүс чыл кады чурттааш — алдын куданы эрттирер. Хамыктың кызыгаары ол деп бодавацар. Алдан чыл чурттаан соонда платина, 75 чыл эрткенде—бриллиант куда эрттирерин шаг шаандан бээр-ле чоннуң чаагай чаңчыл, ёзулалдарында киирген болуп турар.

«Труд» солундан.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23.35 партийн ажыл-амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54 ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун чолдейи баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1883.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01820